

World
Elder
Abuse
Awareness
Day

June 15th

REPORT FROM
INTERNATIONAL EXPERT'S CONFERENCE
OF ELDER ABUSE PREVENTION
AND PROTECTION

Cracow – New York 2019

REPORT FROM
INTERNATIONAL EXPERT'S CONFERENCE
OF ELDER ABUSE PREVENTION AND PROTECTION

Poland, Cracow: 14th–15th June 2019

Organizers

Pedagogical University of Cracow (Poland)

&

The International Network for the Prevention of Elder Abuse
(INPEA)

Edited by

Jolanta Maćkowicz & Susan Somers

English / Polish

Repozytorium Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie

Cracow–New York 2019

NGO Committee on Ageing

GENEVA

Kraków

Honorary Patronage

UNITED NATIONS DESA UN4AGEING

NGO COMMITTEE ON AGEING, GENEVA

THE GLOBAL ALLIANCE FOR THE RIGHTS OF OLDER PEOPLE

COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS OF POLAND

THE MAYOR OF THE CITY KRAKÓW

RECTOR OF PEDAGOGICAL UNIVERSITY OF CRACOW

Reviewer / Recenzent

Prof. Andrew Byrnes (University of New South Wales, Sydney, Australia)

ISBN 978-83-8084-646-3

Wydawca

Repozytorium Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie

Projekt okładki oraz łamanie

Barbara Krasieńska, Bartłomiej Siedlarz

Ilustracja na okładce

analogicus (pixabay.com)

Conference website

weaad2019.up.krakow.pl

Table of Contents / Spis treści

From Editors

About the Conference	7
O konferencji	41

Silvia Perel-Levin

1. Combating elder abuse in the context of a UN Convention on the Human Rights of Older Persons	9
Zapobieganie nadużyciom wobec osób starszych w kontekście Konwencji ONZ o Prawach Osób Starszych	43

Susan Somers

2. A Review of Current National, Regional and International Policy	13
Przegląd aktualnej polityki krajowej, regionalnej i międzynarodowej	47

Ariela Lowenstein

3. Elder Abuse — International Systemic Solution. Part 1 — PREVENTION	25
Nadużycia wobec osób starszych — międzynarodowe systemowe rozwiązania. Część 1 — PREWENCJA	59

Nataša Todorović

4. Elder Abuse — International Systemic Solution. Part 2 — PROTECTION	27
Nadużycia wobec osób starszych — międzynarodowe systemowe rozwiązania. Część 2 — OCHRONA	61

Jolanta Maćkowicz

5. Violence against older people — local experiences	33
Przemoc wobec ludzi starszych — lokalne doświadczenia	67
Conclusions and recommendations	39
Wnioski i rekomendacje	73
Bibliography	75
Bibliografia	75

About the Conference

On World Elder Abuse Awareness Day (WEAAD) the Pedagogical University of Krakow (Poland) held the International Expert's Conference of Elder Abuse. Prevention and Protection

The conference gathered experts from around the world, the representatives of universities, Human Rights Institutions and leading European and world organizations like UN and WHO.

The main purpose of the Conference was the exchange of insights and experiences related to the prevention and protection of seniors against any forms of abuse, violence, negligence and discrimination, as well as learning about the best prevention and intervention practices.

During the conference, there were 5 sessions including 2 panels:

1. Panel: Combating elder abuse in the context of a UN Convention on the Human Rights of Older Persons;
2. Panel: A Review of Current National, Regional and International Policy;
3. Elder Abuse – International Systemic Solution. Part 1 – PREVENTION
4. Elder Abuse – International Systemic Solution. Part 2 – PROTECTION
5. Violence against older people – local experiences

1. Combating elder abuse in the context of a UN Convention on the Human Rights of Older Persons

The first panel chaired by Silvia Perel-Levin (Chair of the NGO Committee on Ageing, Geneva, Switzerland) focused on the developments at the UN level around the human rights of older persons and how a new convention would assist in bridging the knowledge and normative gaps to combat elder abuse. The session was conducted in a dynamic way with questions and answers.

The speakers and the main points raised on the panel were:

Rio Hada (The Office of the High Commissioner for Human Rights in Geneva)

Mr Hada described the Human Rights Mechanisms and explained that an international convention is a body of international law with the aim of promoting and protecting the human rights that are legally binding on States. To-date nine Treaties/Conventions have been developed since the adoption of the Universal Declaration of Human Rights but little reference is made to the rights of older persons. Despite several attempts, the attention given to the human rights of older persons by existing treaties and human rights mechanisms is very low. A new convention on the rights of older persons would:

1. Set common international standards through a comprehensive legal framework that provides policy guidance and tool for advocacy;
2. Create obligations on States that are legally binding (remove discriminatory laws, align national laws and policies with international standards, etc);
3. Strengthen accountability and provides avenues for remedies (reporting and complaints).

Mr Hada described the progress made in recent years by the Open-ended Group on Ageing (OEWGA)¹ at the UN in New York, including the thematic discussions to identify specific gaps. At its tenth working session, held in April 2019, the Work-

---

¹ United Nations (2019). *Report of the Open-ended Working Group on Ageing on its tenth working session*, available at <https://undocs.org/en/A/AC.278/2019/2> [15.11.2019]

ing Group had focused on the themes of education, training, lifelong learning and capacity-building and social protection and social security. At the 11th session in 2020, it will focus on the right to work and access to justice.

Anna Chabiera (The Office of Polish Commissioner for Human Rights)

Ms Chabiera referred to the current legal acts and states policies protecting older persons in Poland. She explained that combating elder abuse should be incorporated into policies for older persons in Poland.

Results from a European Health Interview Survey (EHIS 2014) showed that around 200 thousand people in Poland have difficulties in performing everyday activities and at the same time they don't have anybody to turn to for help and another research conducted by Polish Academy of Science (PAN, 2015) indicated a very high rate of indifference in Poland when people witness acts of violence toward older persons.

Ms Chabiera listed 5 legal acts in Poland that should protect older persons from violence. She explained that while they fulfilled an important role, they were not free from gaps. She stressed the lack of important data and therefore it was difficult to say that the legal framework in Poland was fully consistent and effective in this regard:

1. The Act on Social Assistance (2004) — The act regulates the institutional forms of care but it doesn't introduce any effective reporting mechanism for older persons in institutional care. The visiting hours in head of the house's office is not sufficient for those with physical or mental impediments.
2. The Act on Counteracting Domestic Violence (2005) with no sufficient visibility of older persons. The special procedure called „Blue Cards” which defines measures to deal with complaints and remedy does not include specific measures for older persons.
3. The Penal code includes articles that penalize different forms of violence but due to lack of disaggregated statistics on the cases brought to court we don't know how many victims were older persons.
4. Social Policy for Older People 2030. Security. Participation. Solidarity (2018) includes an excellent definition of Security within the document but unfortunately there are no real evaluation mechanisms incorporated in the Policy to check the quality of its impact.
5. Act on Older Persons (2015) — The act introduces an obligation for government to monitor the situation of older persons. Violence is not included among the 13 areas to be monitored.

The Human Rights Commissioner suggested to the Ministry of Family, Labour and Social Affairs to introduce a new mechanism for older persons to report

violence, abuse and neglect. The Ministry accepted the idea and will deliberate on that. The analysis conducted for the submission of inputs to the OEWGA enabled the Office of the Polish Commissioner for Human Rights to find the gaps and lobby for change.

Prof. Andrew Byrnes (University of New South Wales, Sydney, Australia)

Professor Byrnes addressed the possible significance of a new international convention on the rights of older persons for the prevention of elder abuse.

What guarantees of protection against abuse, neglect and violence would a new UN convention on the rights of older persons contain?

The definition of elder abuse and the scope of obligations in any new treaty is very much open, an opportunity for advocates to have input into what they think should be covered and what governments and others should be required or expected to do in order to prevent or respond to elder abuse. However, it is likely to draw on existing definitions, particularly in international or regional treaties, but to be refined and supplemented in light of input relating to the range of forms of abuse that fall within elder abuse: physical abuse, sexual abuse, psychological or emotional abuse, financial abuse, and neglect.

What practical differences would the adoption of the Convention make to the right of older persons to be free from violence and abuse?

Treaties do not necessarily change things on the ground in peoples' lives immediately – they are generally normative and policy instruments that are taken up by legislatures and governments in law and policy – though they can be relied on directly under national law in some circumstances in many countries.

Frequently the process of drafting a treaty (or even talking about drafting a treaty) can stimulate governments to examine the situation in their country, to examine whether existing laws and practice are adequate, to undertake law reform and improvement of practices and services. We have seen this with the

- Convention on the Rights of Persons with Disabilities (for example the widespread review of guardianship laws);
- Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (the widespread adoption of anti-discrimination law in employment etc; and domestic or family violence legislation);
- Convention against Torture (criminalisation of torture explicitly);
- Convention on the Rights of the Child (adoption of procedures in family dispute in which children may be represented separately in order to ensure that their voice is heard independently).

The drafting and adoption of a convention on rights of older persons which addressed elder abuse is likely to stimulate national level reviews, and add mo-

mentum to advocacy efforts in a range of fields (where reform has not already taken place), such as financial abuse by relatives and others (including the administration of social security payments); protections for older persons who are living in residential aged care (care homes); reviews of the laws relating to guardianship, supported decision-making; enduring appointments – eg powers of attorney; and other practices that may deprive older persons of their property by undue influence or fraud, eg. wills, family agreements etc; and no doubt other areas.

How can the participants in the meeting influence the content of a new convention? How can they help to break the political standstill to begin the drafting process of the Convention soonest?

Advocacy, advocacy, advocacy! We have to persuade our politicians that this will help to refine international and thus domestic standards and make them care about these issues.

Claudia Mahler, PhD (German Institute for Human Rights)

Ms Mahler stressed that elder abuse was still not visible. There is a strong need to raise awareness and to tackle abuse in an articulated manner in all settings and human rights mechanisms, including a complaint mechanism and a clear and safe mechanism for whistle blowers. It is crucial to help people who want to come forward and neighbours, for example, need to know what to do in the event they witness or suspect cases of abuse. We need to end the taboo and talk about elder abuse and the challenges older persons face in the exercise of their human rights. A Convention on the human rights of older persons is a necessity to protect and promote the rights of older persons while clearly defining the government obligations and accountability.

2. A Review of Current National, Regional and International Policy

Second panel *International Response to Elder Abuse Prevention A Global review of current Inter-Governmental, National, and International Policy and Practice* was moderated by **Susan Somers (INPEA President, USA)** focused from the perspective of the Intergovernmental level, the World Health Organization to the National level and including the International NGO, the International Red Cross and Red Crescent Societies, revealing the challenges and evolution of efforts to bridge the gaps in research, policy and legislation, and sharing lessons learned in their efforts to respond to elder abuse. The session was composed of six panelists with Q&A.

The first lecture by an Inter-Governmental Organization: World Health Organization – *Global Status Report on Violence Prevention*

Yongjie Yon, PhD (World Health Organization)

Dr. Yon brought the Inter-Governmental perspective, focusing on the Global Status Report on Violence Prevention which assess national efforts on violence prevention particularly on elder abuse. He referenced the Sustainable Development Goals (SDG's) targets that put violence prevention in the global agenda, as well as opportunities to work with local cities/municipalities to further raise the issue of elder abuse prevention under the European Healthy Cities Network.

Dr. Yon and colleagues at WHO conducted a Systematic review and meta-analysis of all prevalence studies (Community)². This allowed them to monitored country prevention uptake and implementation: to describe the state of the problem, to document what countries are doing and to identify gaps and actions to address them.

---

² Y. Yon et al., *Elder abuse prevalence in community settings: a systematic review and meta-analysis*, "Lancet Glob Health" 2017, 5(2)

Findings showed proportion of countries with: (n = 133 reporting countries)

- national action plans and surveys on elder abuse prevention
- laws to prevent violence and extent of enforcement
- reporting implementation at a larger scale of victim's services by type of service

The WHO European Healthy Cities Network was Founded in 1988 as a dual approach to delivering on global and regional agendas. It is active and vibrant process and platform for inspiration and learning for cities working to contribute to health, well-being and health equity

Moving Forward Dr. Yon identified 6 Core themes for Phase VII (2019-2023)

- Investing in the people who make up our cities.
- designing urban places that improve health and well-being.
- fostering greater participation and partnerships for health and well-being.
- improving community prosperity and access to common goods and services.
- promoting peace and security through inclusive societies; and
- protecting the planet from degradation, including sustainable consumption and production

Websites: www.euro.who.int/violenceinjury, www.euro.who.int/ageing

National Reviews

China — Building a Security Net for Older Persons — China's Solution to Elder Abuse

**Mr. Wang Shaozhong (Vice President,
China National Committee on Ageing, CNCA)**

He began by setting the stage with the dynamics of China's Population Ageing in China. By the end of 2018, the population aged 60 and above in China reached 249 million, accounting for 17.9% of the total population. The population aged 65 and above was about 167 million, accounting for 11.9% of the total population. By 2050, the older population in China will be over 400 million, accounting for 30% of the total population. He set forth Major Measures China is implementing to address needs of older persons. Which include amending various criminal and civil laws, establishing Organizations on Ageing at levels both in rural and urban areas, encouraging cooperation among government departments, safeguarding and protective series, raising awareness through media, encouraging volunteerism and public participation, some of which are set forth below:

Major Measures: Promote the Legal System

December 2012, Law Protection Rights and Interests of Elderly People, amended.

August 2015, enacted crime of abuse of person under guardianship and the person being cared.

December 2015, Anti-domestic Violence Law: older victims of family violence receive special protection.

March 2017, General Provisions of Civil Law regulations for guardianship.

Major Measures: Establish a Working Mechanism — Working Organizations on Ageing

State-level to Subdistrict-level — Assign specific persons to manage work on ageing.

Community-level — 554,000 Older People's Associations, covering more than 95% of the urban communities and 80% of the rural communities.

Major Measures: Establish a Working Mechanism — Cooperation among Department

People's Courts of all levels: Open green channel for older people to maintain their rights; help for older people to adduce evidence; promote judicial assistance to the poor elderly; specially protect older people's legitimate rights and interests during the judicial trial; investigate criminal case of elder abuse and abandonment.

Procuratorial organs of all levels: Quick handling of cases sued or appealed by the elderly; supervise and urge tribunals and police substations to strengthen the work on protecting the elderly by issuing written suggestions and notice to rectify illegal act, etc.

Major Measures: Protect the Focus Groups

Anti-domestic violence: warning system, safety protection system

Protect the elderly with dementia: compulsory reporting system, guardianship supervision system.

Protect the left-behind elderly in rural areas.

Protect the poor older people: central government established fundamental principles and the local governments explore their own systems accordingly, such as "The Care and Service System for the Extremely Poor Older People" in Jiangsu Province.

Major Measures: Publicity and Education

Publicizing the related laws and regulations: Publicize the Law on the Protection of the Rights and Interests of Elderly People in society, especially in schools, governments, communities and rural areas, etc.

Media Publicity: The Law is publicized through mainstream media, such as public service advertising, live shows and grassroots experience schemes, etc.

Major Measures: Encourage Social Participation

Public service activities: free or low cost legal and mediation services

Mutual assistance: younger and healthier elders are encouraged to help elders are older and disabled elders voluntarily.

There are 20 Million+ registered older volunteers.

Poland — *Long-term senior policy*

Mr. Jacek Jarosiński (The Department of Senior Policy, Ministry of Family, Labour and Social Policy)

According to the criteria adopted by E. Rosset determinant of demographic aging threshold in 2020 exceeded 12% of people over 60 years of age and older in the general population, which means that Poland is among the countries where the process of demographic aging is advanced. Eurostat data show that in 2030, people over 60 years of age will constitute 28% of the population of Polish society and the oldest old, people over 85 2.1%.

This is characterized first, by the high proportion of older people engaged in single-person households. This process is associated with loneliness, increases the risk of social exclusion, such as in the case of limited independence. Second, by the feminization of ageing. Mr. Jarosiński reviewed the actions which Poland has instituted to protect and promote the wellbeing of its older generation and the important role of generational solidarity. A key outcome to legislative and administrative policies is the ASOS Program.

The ASOS Program

The Polish Government seeks to meet the obligation of its Long-Term Senior Policy through the Government Program for the Elderly Social Activity for 2012–2013 (ASOS Program). ASOS Program is the first nationwide program developed on such scale, designed for the elderly and intergenerational cooperation.

Implementation of the Program

ASOS³ enable setting up the base for the senior policy (policy on the elderly and for the elderly). Senior Policy is widely understood as the set of activities throughout life, leading to ensure the extension of activity, both occupational and social, and self-reliant, healthy, safe and independent living for the elderly. Senior policy assumptions are based upon the concept of active aging, which is defined as a process that allows both individuals and social groups with the development of their potential life-course perspective, the behavior of both mental and physical well-being and economic activity, social, independence and self-reliance.

The main challenges identified for the senior policy around which developed the directions of intervention are:

- the increasing proportion of older persons in the population and readiness for many social and economic consequences of this phenomenon,
- longer working lives,
- the inclusion of the potential of older persons in the area of social and civic participation,
- demand for solutions to those working at the age of 50+ on reconciling work and private life (the need to care giving for their parents or other dependents).

Addressing Violence, Abuse and Neglect of Older Persons in Poland

The ASOS Program Objective: Ensuring safety of the elderly and prevention of abuse against them.

Senior Policy identifies there may be risk of increasing aggression against older persons where caregivers are not adequately equipped to perform this role, which is connected to increased stress.

Offenders are often people dependent upon the elderly – in terms of financial resources (due to lack of work), housing, and welfare.

Special types of institutional violence include unfair trade practices against older persons, especially in connection with financial services.

Senior Policy Directions interventions – recommendations:

- prevention of elder abuse (recognition of and response to cases of violence) within the vocational education and informing persons of the first contact

---

³ Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020, http://senior.gov.pl/source/Program_ASOS_2014-2020.pdf

- increase awareness of older people on the situation of violence and the institutions to which they can turn in the situation of experiencing violence
- increase awareness of violence among persons in institutions and individuals providing services in the event of violence
- introduction helpline for the elderly (eg, Fall Line)
- coordinating reports of abuse of the elderly, including legal and psychological assistance to victims of violence
- counteracting economic violence' prevention of unfair trade practices against older people

The main objective of the senior policy in the area of intergenerational relations is intergenerational solidarity as a pattern for society, social policy, culture and the labor market.

Observation and research show that in Poland the elderly are treated differently. Action is needed for a positive image of older people and their role in the society, looking at old age as a natural stage of human life. It is also important that the public debate represent older people as a group of diverse, creative, and significant contributors to Poland's social and economic life.

Poland seeks to create a positive image of older people is a long-term process of social change, which requires the involvement and cooperation of many actors in media, senior organizations, local governments, schools, universities, employers.

Israel — *Legal developments and Impact on Policy, Advocacy, and Practice in Israel*

Prof. Ariela Lowenstein, PhD (University of Haifa, Israel)

Professor Lowenstein set the tone of the government's duty in light of older persons human rights as guaranteed in the European Charter of Fundamental rights. She reflected on "legislative-generational" developmental process, the evolution of Four generations of Israeli Law, policy and practice transforming their approach to Elder Abuse and Neglect and reforming Guardianship to "Supportive Decision Making."

Article 25, Charter of Fundamental Rights, the European Union recognised and respected the rights of older people to lead a life of dignity and independence, and to participate in social and cultural life.

Israel recognized that Elder abuse can only be effectively prevented by action at the national level with a partnership of advocacy: Eshel, The Ministries of Social Welfare and of Health, and the National Insurance Institute.

The Israeli Gerontological Society, chair, Prof. Brick and several members, including Prof. Lowenstein, prepared A National Plan for Care of the Older Population, relating to major issues in the field of aging, including Elder abuse and neglect.

Parliamentary Committee

A special Parliamentary Committee was established, regarding elder abuse & neglect focusing on: Prevention, Identification and Treatment.

Legislative Developments

Israel's rich history of legislative attempts to address the phenomena of elder abuse and neglect, are summarized in a four tier "legislative-generational" developmental process

"Paternalism and social intervention"

Laws during the first years of Israel's existence

1. The Law of Legal Competence and Guardianship, 1962
2. "Criminal law and mandatory reporting" Mainly a criminal approach. Law reform: Mandatory Reporting — major addition (1989) Criminal Law of 1977: any person with reasonable suspicion of EA must report to a police or welfare officer. Broad legal approach: Enactment of Israel's Violence in the Family Law of 1991
3. Authorized victims of family violence to access 'Family Courts' independently for protective orders against their predator
4. Adds older victims of family violence 2001, professionals obliged to provide victims of EA information in order to get help and care

The Generational Development of Israeli Legislation

A major law reform in Israeli legislation in the last 3 years — relating to EA & Neglect: in the field of Adult Guardianship.

Three main elements:

1. Supportive Decision-Making Mechanism, alternative to formal Guardianship
2. Continuing Power of Attorney — property/personal care, alternative to Guardianship
3. Reformed Guardianship — minimize scope, and transform to option of last resort

A hot-line for elders exposed to abuse established, with volunteers trained on EA issues Identifying and Reporting EA in the Health System.

Further Questions: An integrative approach is needed to create partnerships between the criminal-legal system and the health-welfare systems.

1. What should be the dominant approach:
Criminal-Legal or Social?
2. What types of professional interventions should be developed and implemented?
3. What division of responsibility between the health and welfare systems?

Australia — Elder abuse: recent policy and legislative developments in Australia

Andrew Byrnes (Faculty of Law, University of New South Wales, Sydney, Australia & Visiting Research Fellow, Bonavero Institute of Human Rights, University of Oxford)

Professor Byrnes focused on the recent and major initiatives in Australia from 2017 to 2020 described some recent initiatives in Australia. Elder abuse had been on the public radar for many years in Australia, especially in context of aged care homes. A number of inquiries have highlighted systemic issues and led to some improvements although there always remained questions of resources, training, oversight and power relations. He mentioned the major initiatives:

- Australian Law Reform Commission (ALRC) report, *Elder Abuse — A National Legal Response* (May 2017), which posited dignity and autonomy as fundamental, along with protection and safeguarding (prioritising autonomy) — with no more elaborate human rights framework. It argued there was a lack of comprehensive data and focused on legal and institutional improvements
- Royal Commission of Inquiry into Aged Care Quality and Safety (established 2018) and the Royal Commission into Violence, Abuse, Neglect and Exploitation of People with Disability (2019)
- National Action Plan to Respond to the Abuse of Older Australians (*Elder Abuse*) 2019–2023 (March 2019), a result of the ALRC inquiry and adopting its recommendations. The Plan includes an inclusive planning process, to develop law and policy reforms and a research agenda — in particular a national prevalence study that was already committed to and some work had been done. The plan stresses the need to take into account the situation of indigenous Australians and those from culturally and linguistically diverse backgrounds. The Plan focuses on governments, but recognises the need to ‘extend responses to other sectors of the community — ser-

vices, business, carers and professionals to build understanding of abuse of older people, to better target responses, to build community awareness to create the momentum for change and strengthen service responses, and strengthen safeguards for vulnerable older people. Despite reforms to autonomy and dignity there was no articulated broader human rights framework and there were issues around terminology – ‘substituted’ and ‘supported’ decision-making (cp ALRC 2014 report on Equality, Capacity and Disability). While the National Plan had many positive points, Professor Byrnes also highlighted it was not clear what the extent of consultation with older persons’ representative organisations had been in development of plan or what their role would be in the monitoring of the plan. He also mentioned that ageism was referred to in passing but its elimination had not been made an explicit priority and no broader human rights framework was referred to.

- South Australia: Office for the Ageing (Adult Safeguarding) Amendment Act 2018, establishes a set of principles for a newly renamed Office of Ageing Well with a new Adult Safeguarding Unit with public education, investigative, support and reporting roles in relation to abuse. It foresees the adoption of a Charter of the Rights and Freedoms of Vulnerable Adults to provide normative human rights framework for the safeguarding of the human rights of older persons.

International NGO’s

International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies: *IFRC Strategy on Violence Prevention, Mitigation and Response 2011–2020*

**Milutin Vračević, MD, MPH (Health and Care
Program Manager, Red Cross Serbia)**

Dr. Vračević underscored the International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies recognition of violence as one of today’s greatest humanitarian challenges.

Special attention is paid to violence against older people in emergency situations. Still much must be done to mainstream and address the major challenge of how to mitigate the risk of elder abuse during crisis.

IFRC Societies recognises violence as a health, social, justice, legal, spiritual, economic, cultural, community-development, and human rights issue. It has measurable and considerable human, economic and community development impact It

is therefore tackled through several documents and strategic initiatives including Active Ageing, and Intergenerational Solidarity.

IFRC Strategy on Violence Prevention, Mitigation and Response 2011–2020

Older people are recognised as a distinct group at particular risk to violence. However, only a limited number of Red Cross and Red Crescent National Societies address violence, both in response to the needs of communities and in creating safe environments for their own personnel and beneficiaries. Guiding standards have thus been created for violence prevention, mitigation and response: programme standards, performance and accountability standards and partnership standards.

IFRC Strategic Aims and Enabling Actions for Violence Prevention, Mitigation and Response 2011–2020⁴

Strategic aim 1: Save lives, protect livelihoods, and strengthen recovery from disasters and crises.

Strategic aim 2: Enable healthy and safe living.

Strategic aim 3: Promote social inclusion and a culture of non-violence and peace.

Enabling action 1: Building strong National Red Cross and Red Crescent Societies.

Enabling action 2: Pursue humanitarian diplomacy to prevent and reduce vulnerability in a globalized world.

Enabling action 3: Function effectively as the IFRC.

In its Minimum standards for protection, gender and inclusion in emergencies publication, the IFRC uses Humanitarian inclusion standards for older persons and people with disabilities developed by HelpAge International as part of their Age and Disability Capacity Programme (ADCAP). The standards recognise particular challenges older persons may be facing in emergency scenarios. In order to minimise risk of violence and abuse staff and volunteers engaged in Water, Sanitation and Hygiene (WASH) activities are sensitized on gender, age, disability and associated WASH needs and on how to communicate respectfully with persons with physical, sensory and intellectual disabilities, persons with mental health disabilities and older persons. Water and sanitation facilities are located, designed and adapted so that all people can safely use and access them, especially older persons, children and persons with disabilities.

Although the issue of elder abuse is getting more traction it needs to be much higher on the priority list of Red Cross National Societies around the world.

⁴ IFRC (2010). *Strategy on Violence Prevention, Mitigation and Response 2011-2020*, [https://www.ifrc.org/PageFiles/53475/IFRC SoV REPORT 2011 EN.pdf](https://www.ifrc.org/PageFiles/53475/IFRC%20SoV%20REPORT%202011%20EN.pdf)

Conclusions and Recommendations:

Both the World Health Organization and the IFRC underscored the importance of a global strategy to address violence against older persons from a health and human rights approach, including in emergencies and times of crisis. From the national level countries such as China facing a huge demographic change have taken steps to support its older population in urban and rural areas, which largely rely upon voluntary efforts by older persons themselves, at the local level. The four tier “legislative-generational” developmental process in Israel reveals a response to lessons learned about preventing abuse, neglect and violence from a needs approach to a human rights-based approach, reforming “Guardianship” to “Supportive Decision Making”. Poland adopting an “Active Ageing” prevention strategy has implemented the multifaceted “Elderly Social Activity for 2012-2013 (ASOS Program)”. Poland recognizes high risk areas both within the family and as consumers. It addresses age-discrimination against older persons through intergenerational solidarity as a pattern for society. Whereas, in Australia, a recent awakening to elder abuse brought a strong legislative response, however, an older person’s right to “autonomy and dignity” has yet to evolve into a normative human rights framework.

It is recommended that:

Global and National Prevalence Surveys disaggregated by age and gender are essential. Nations cooperate and share social and legal experiences and interventions to prevent elder abuse, and Support a universal binding convention to establish standards to promote and protect the human rights of older persons.

3. Elder Abuse — International Systemic Solution. Part 1 — PREVENTION

The 3rd session “Elder Abuse — International Systemic Solution. Part 1 — PREVENTION” chaired by Prof. Ariela Lowenstein, PhD (University of Haifa, Israel) included 4 presentations from Serbia, WHO, Finland and Israel.

1. The first lecture by **Natasha Todorovic, MPH and Milutin Racevic, MD (from Health & Care, Red Cross of Serbia)** emphasized the importance of Serbian Constitution and several laws as an umbrella act. This, like Improving normative framework of legal protection for older people to protect them from economic abuse in their families. They also presented a National Strategy for improvement of status of women and gender equality which recognises older women. Additionally, presenting several examples of Prevention of Elder Abuse through raising awareness and various information campaigns to different audiences — professional working in this field like social workers, doctors and nurses. This was accomplished by providing specific data on the issue of elder abuse, its problematic impact on older people who are exposed to elder abuse and how professionals can help deal with it and minimize it. Also, using media and other sources to raise awareness.
2. The lecture on ‘Older female victims of abuse — recognizing, identifying and supporting women in need’ — The study of 6 European countries by **Dr. Pille Tsopp-Pagan from Women’s Support and Information Center, Estonia; Executive Manager, Women Against Violence; Europe Network President**. It focused on partnership with various organizations in Finland, like Health Organizations and Women’s’ groups. The goal is to: Develop a multi-professional training program on the medical care procedure and psychological support for older women victims of violence; elaborate on policy recommendations, Strengthen advocacy capacities of domestic violence

organizations and to Develop Best Practice Protocols for identifying and supporting elderly female victims of violence in health care settings.

3. **Dr. Yongjie Yon from the World Health Organization (WHO)** lectured and presented the Public Health approach to elder abuse prevention in Europe, presenting data on this phenomenon in Europe, which was estimated and observed in 2016⁵. The data show that 15.4% of older adults in the community and up to 33% of older adults in institutional settings experienced some form of abuse during the past year. In addition, over 5,000 deaths due to homicides were reported. Thus, he advocated a public health approach to addressing this problem, looking at risk factors and examining how can awareness among health policy be raised; what prevention programs have countries implemented at national levels; and to which extent have countries been developing national action plans. Concluding with reflections on the way forward.
4. Last presentation of **Prof. Ariela Lowenstein, Ph.D, (University of Haifa, Israel)** focused on Means of Prevention of Elder Abuse (EA) and Neglect in Israeli Society. As elder abuse is still the most hidden form of mistreatment and should be a key to governmental responses to an ageing population. I discussed It as an important facet of family violence, an intergenerational concern, and a public health, justice and human rights issue. Preventing and coping with it was based on data collected in Israel in 2,000 – the first National Prevalence Survey⁶, conducted by the Center for Research and Study of Aging at Haifa University, interviewing 1,065 Jewish and Arab elders. In order to stop or reduce EA we needed to implement diversified community intervention and prevention methods, to have accessible services to elders and their family members, to other professionals working with elders, and provision of direct treatment to victims and their aggressors. The health system is one of the main gate keepers for prevention and treatment. Thus, today all big hospitals in Israel have to establish Violence Committees, led by a senior social worker, who are responsible for receiving reports from the various departments on EA and forwarding them to relevant agencies (welfare services, police and/or Health Ministry) to act and further prevent abuse. Also Social Services are active in trying to identify families and elders who might be susceptible to it and act.

---

⁵ See more: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/elder-abuse>

⁶ A. Lowenstein at al., *Is elder abuse and neglect a social phenomenon? Data from the first National Prevalence Survey in Israel*, "Journal of Elder Abuse" 2009, 21 (3).

4. Elder Abuse — International Systemic Solution.

Part 2 — PROTECTION

On the second day of the conference Elder abuse — international systemic solution the first session was dedicated to protection. **Natasa Todorovic MPH (Health and Care Program Manager, Red Cross, Serbia/INPEA)** chaired the session. This session demonstrated that protection of older people from elder abuse must be considered from a holistic point of view, looking equally at legislations as well as the risk factors that can lead to abuse and violence.

1. **Prabhat Kiran Pradhan (Alzheimer's and Related Dementia Society Nepal/ Global Alliance for the Rights of Older People)** spoke about *Alzheimer's, Dementia and Mental Health: Promoting supportive and protective environments for older persons in Nepal*, highlighting a specific category of older persons who are at risk of violence. Older persons with diagnosed Alzheimer's and other mental disorders are, not only in Nepal, frequently an invisible part of the overall population. Their exclusion is visible in data collection (made more difficult to start with due to the nature of their disorders) as it is in the legislation on protection from abuse, especially in relation to financial abuse. Another important detail here is insufficient knowledge about the mental disorders, insufficient services providing social protection and healthcare as well as support services, including for persons who provide support to older people diagnosed with Alzheimer's and their families. Therefore, steps to be made to improve protection are:
  - Reduce isolation of people with dementia;
  - Give people with dementia a voice;
  - Involve people with dementia in their local communities;
  - Support and educate informal and paid carers and improve dementia training of primary healthcare physicians and other stake holders; Educate the public about dementia;

- Improve the quality of care at home and in care homes and rehabilitation centres and palliative care units for the persons suffering from AD and other dementia should be established at all levels;
- The level of awareness among all the stakeholders including the public, civil society and the governmental institutions has to be uplifted a lot. There should be a proper co-ordination between different organizations working for the same clause;
- It is time for a new health policy which must include different sections for diseases like Alzheimer's disease;
- The process of getting the financial aid should also be simplified so that the grant reaches the homes of the patients instead of them and their families moving around for the aid;
- The civil society must encourage the formation of self-help groups, and must encourage reduce stigmatize of AD in the public by the use of different media like the newspaper, radio and television;

2. **Prof. Marie Beaulieu Ph.D. (School of Social Work of the University of Sherbrooke, Canada / INPEA)**, spoke about the following topic: *A better understanding of help seeking by mistreated and bullied older adults.*

Many factors that prevent older adults from seeking help in a context of mistreatment or bullying are theoretically well-known:

- fear of calling the police,
- being convinced that services aren't needed,
- being convinced that the person who mistreats or bullies will get what he/she wants despite possible interventions to end this situation,
- feeling of shame and guilt, fear of retaliation,
- fear of being placed in a nursing home, etc.

However, few studies have been conducted concerning the practice. Community-based organizations that counter bullying of older adult and mistreatment provide a variety of awareness-raising activities. These activities are intended to inform older adults on ways of proceeding, tools, resources, or remedies available to them to talk about the situation of mistreatment or bullying they are experiencing. Giving a voice to older adults allows better understanding of their needs regarding accompaniment and support. It also proposes ways to maximize awareness-raising activities offered to older adults on the subject of bullying and mistreatment by community-based organizations.

3. Prof. Beata Bugajska, dr Rafał Iwański (University of Szczecin, City Szczecin) spoke about the following topic: *Support for carers of dependents as a protection against care negligence – evaluation of solutions implemented in Szczecin.*

An important element of protection of older people is support to carers, formal and informal. The stress of carers, demanding duties, a large number of older persons one carer has to provide care to, all this may potentially increase the risk of violence. Caring for a dependent person is frequently a very demanding job with many duties that make preserving the dignity of the older person possible, however the carers are often not sufficiently paid. This creates an ongoing problem with trained carers leaving their countries for better paid positions in the West, primarily Germany which is an issue not only for Poland but the whole Eastern Europe and Western Balkans. Recommendations:

- Ensure continued education for carers;
- Provide respite services to carers to prevent burn out;
- Provide support and supervision to carers;
- Organize self-help groups where carers can discuss their problems and needs;
- Educate family members so they can provide better care to their older members;

4. Natasa Todorovic, MPH (Health and Care Program Manager, Red Cross, Serbia / INPEA), spoke about the efforts of the Red Cross of Serbia and HumanaS Network to update the legislation in order to ensure ageing with dignity in Serbia and better protection from abuse and violence. The topic was entitled *New protection mechanisms from elder abuse – case study in Serbia.*

Majority of legislation in Serbia ensures protection but the issue is with identifying older persons as a group that needs better protection. In order to improve protection, the following should be implemented:

- Creating umbrella law that should focus on older people and provide a legal definition of an older person;
- Incriminating neglect and abuse of older persons as a separate criminal act criminal law and recognising that family violence targeting older members is a form of gender based violence with pronounced power imbalance and not a private issue and that institutions are obliged to provide protection regardless of the family context;
- Improving normative framework of legal protection for older people to protect them from economic abuse in their families by expanding the list of named forms of abuse quoted in the Family Law;

- Establishing standards and signing protocols of cooperation between institutions and services to maximise the efficiency and minimise secondary trauma to survivors of elder abuse and violence;
- Ensuring information on services and responsible institutions for prevention and protection from elder abuse and violence is widely available to older people, including those with disabilities;
- Establishing community based, volunteer-run SOS telephone helplines for elder abuse survivors that can provide relevant information and psychosocial support;
- Adopting standards for work and conduct of professional staff working in healthcare and social welfare institutions and services, especially in institutions for residential accommodation;
- Developing specialised advisory, psychological, therapeutic and other programmes for older persons surviving elder abuse, as well as programmes for perpetrators of elder abuse;
- Providing adequate education for staff of public institutions and services (police, prosecution, courts, social work, healthcare, law) on particular nature of elder abuse;
- Supporting establishment and functioning of self-help groups for older people that help them exchange experiences, empower each other and increase their social inclusion as a form of protection from abuse;
- Supporting work of civil society actors that provide protection and support to older persons experiencing or at risk of elder abuse;
- Organise media campaigns and actions in order to raise awareness on the problem of elder abuse and its many forms and frequency.

Further considerations:

- The right of an older person to legal capacity is one of essential human rights and older persons, regardless of their disability or health status, capabilities or other personal traits are entitled to legal capacity in all areas;
- Legal capacity is different from mental capacity which is about making decisions and is different from person to person and can differ for the same person in relation to many factors, including circumstances and social factors;
- Complete removal of one's legal capacity is not acceptable from the human rights aspect;
- Older persons need support in exercising their legal capacity which includes support in making and announcing decisions when the older person requests it;

- In procedures where older persons are being partially deprived of legal capacity, they need adequate representation;
- Older persons are entitled to participate in choosing a person who will support them in exercising their legal capacity;
- Creating a unified, centralised database and processing system to record, analyse and prevent family based abuse and violence including elder abuse in order to ensure long term monitoring, evaluation and prevention;
- Supporting establishment of local networks for prevention of violence and abuse in family context, with participation of public institutions, services and civil society organisations.

5. Violence against older people – local experiences

During the last session titled “Violence against older people-local experiences” moderated by Prof. Jolanta Maćkowicz (Pedagogical University of Cracow, Poland / INPEA), the Polish experiences were presented and the focus was on both, academic research and the already implemented solutions. This section also included four presentations:

1. **Prof. Małgorzata Halicka (University of Białystok) & Anna Szafranek, Ph.D. (Lomza State University of Applied Sciences)** – “Violence against older women from a husband”

The authors presented the results of the research into the abuse of older women by their husbands/partners, based on the studies conducted within several national and international projects implemented by the team from the University of Białystok. The purpose of the research was to explore the problem of abuse and neglect in marital relationships among older people, where women were the victims and men the offenders⁷.

The results obtained led to the following conclusions:

- In most cases, older women experienced long-term abuse from their husbands-alcoholics but they did not report it to the police because of shame.
- Older women who were abuse victims rarely go to court.
- Older women who were abuse victims in marriage/partner relationship need more attention and activating forms of support than younger women.

The following factors were indentified as connected with the abuse:

- financial situation (poverty in the family, lack of income from some family member)
- living conditions (small apartment, many generations living together in the rural areas)

---

⁷ M.Halicka & J. Halicki, *Doświadczanie życia w przemocy przez kobiety w starszym wieku*. „Acta Univ Lodzien. Folia Oecon” 2013, 297.

- property issues
- alcohol problems in the family
- other... (e.g. personality traits)

2. **Mgr Małgorzata Łyżwińska-Kustra** (The City Center for Social Welfare in Krakow) *From prevention to protection — Krakow experiences.*

The author presented the types and the scope of the preventive activities introduced in Krakow, based on the Government Programme of preventing domestic violence for the years 2014–2020⁸ and the Strategies of Solving Social Problems in Krakow for the years 2015–2020⁹ (local program). Prevention activities include: information and education in the area of preventing the domestic violence (educational meetings with seniors: what is domestic violence, where to seek help, distribution of information materials, helpline for seniors) and cooperation with the Police (debates on safety). The important initiatives are also the activities intended to activate and integrate seniors (strengthening the status of older people by promoting projects which develop inter-generational integration, which in turn, helps the local communities to see seniors as subjects) and support active forms of spending time by the old people (Senior Activity Centers, Senior Clubs, City Day Care Centers, self-help clubs, “Prime-Age” project).

The City of Cracow has introduced the following:

Intervention and assistance activities within the Blue Card procedure as well as monitoring the situations of persons affected by domestic violence in their place of residence

- Work with the offenders: confronting the perpetrators with their abusive behaviors, help for individuals who use violence to change their behaviors
- Support and assistance at victim’s home and providing access to the community support service and organized forms of activity
- Free of charge psychological support and legal support provided by the City Centers for Social Welfare and institutions helping domestic violence victims, as well as free support in the form of social work
- Support groups for women who have experienced domestic violence
- Free shelter for domestic violence victims in the Specialist Center for Victims of Domestic Violence or Crisis Intervention Center

⁸ Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020, <https://www.gov.pl/attachment/abffe1f9-6010-4e00-8d74-980f7ccabdf7>

⁹ Strategie Rozwiązywania Problemów Społecznych Krakowa na lata 2015-2020, https://www.bip.krakow.pl/_inc/rada/posiedzenia/show_pdfdoc.php?id=79537

3. Staff Aspirant mgr **Barbara Leśniak (Regional Police Command in Krakow)** presented topic *Intervention strategies of domestic violence – the blue card procedure*.

The activities taken up by the Police in the area of domestic violence prevention include prevention and legal operations.

The prevention activities involve:

- Intervention
- drawing up the “Blue Card”
- police officers responsibilities regarding families affected by domestic violence
- collaboration with institutions focused on domestic violence prevention

Legal proceedings: verification activities towards Article 207 of the Penal Code (abuse) and pre-trial proceedings.

Support activities taken up by the Police in the area of domestic violence prevention begins with home intervention.

- Intervention may be taken up by a police officer at his or her own initiative or as commanded by a duty officer upon the report received from a victim or third parties. The “Blue Card” procedure¹⁰ – activities initiated by police officers on the basis of a reasonable suspicion of domestic violence, according to the governing law. The Blue Card consists of parts A, B, C and D.
- A police officer (or other services) called for intervention are obliged to initiate the Blue Card procedure (form A) once they state the intervention involves the case of domestic violence.
- During the intervention, the victim receives Form B, which includes detailed information about violence, victim’s rights and addresses of institutions providing help, located near victim’s place of residence.
- Following the intervention, the police officer is obliged to submit the Card to the community police officer.

The community police officer is then obliged to:

- contact the family affected by violence,
- visit the family regularly,
- perform prevention activities – prevention talks,

---

¹⁰ See more about Blue Card procedure: J. Maćkowicz, B. Majerek (2013). Combating domestic violence: Polish systemic solutions, “European Scientific Journal” <http://eujournal.org/index.php/esj/article/view/1396>.

- initiate collaboration with the institutions and organizations providing support for the abused — the interdisciplinary teams and working teams.

The Card must be submitted to the president of the interdisciplinary team within 7 days (the team works beside the Center of Social Welfare appropriate for the place of residence of the victim).

The working team fills out Forms C/D. The team organizes separate meetings with the victim and the perpetrator. The working team diagnoses the situation and develops an individual plan of assistance for both, the abused person (Card C) and the abuser (Card D), including the participation in correction-educational programs.

The BC procedure is completed when:

- Domestic violence ceases or there is a reasonable assumption that domestic violence has ceased, or when the individual assistance plan is fulfilled.
- There is a decision that further activities are not justified, e.g. due to the death of the perpetrator.

4. The last presentation titled *Using the drama method at work with victims of violence* was prepared by **mgr Magdalena Rutkiewicz (Fundacja Projekt Starsi)** and was focused on the results of an innovative project *STOP przemocy wobec starszych. Warsztaty dramowe (STOP Elder Abuse. Drama Workshop)*.

The purpose of the project was education and support for elderly who were victims of abuse.

The participants: 12 seniors aged 60+ who were victims of abuse

Drama — one of the most effective methods of education, therapy and prevention, using the natural human ability to enter into roles;

- Used action as the method to activate creativity and imagination;
- Allows to gain insight into personal problems, teaches how to solve them and facilitates personal development;
- Facilitates integration of knowledge in an indirect way;
- Develops creativity, flexibility, self-confidence and social activity.

Thanks to role play, victims of abuse are able to better understand their life choices, the nature of their interactions with other people and the challenges they face in the certain situations.

Quantitative results: 16 hour of integration workshops, 56 hours of free workshops, 2 interactive shows for 100 spectators, reaching 12 older people who were victims of abuse and providing them with support.

Soft outcomes: empowerment and rebuilding the sense of importance and agency, regaining strength and motivation to introduce changes in life, coming out of isolation and solitude.

For the participants, the project was the source of a great support, the area to build new relationships and discover their abilities and strength.

Thanks to new situations (trips, working with their voice, body, creative work over the screenplay), they could go outside their typical roles.

10 senior completed the project in 2015 and joined the support groups led within the stationary support program of the Foundation in 2016.

Two years later: 3 women divorced and changed their family situation whereas other 7 (who still live with their children — the abusers) learned to function in their circumstances.

Conclusions and recommendations

- Protection of older people from elder abuse needs to adopt a holistic approach.
- Legislative framework should be analysed and improved to be more sensitive and adequate for the different categories of older persons at risk of abuse as well as the different settings in which elder abuse may be taking place.
- At the same time the risk factors that contribute to the occurrence of elder abuse should be identified and explored. Both these practices should recognise many different categories at risk among the overall population of older people — older people with diagnosed dementia, older women with low level of social security, socially excluded older people etc. — and create adequate responses to address both the legislative practices as well as social and economic conditions that may increase the risk of elder abuse.
- Another very important element is working with formal and informal caregivers to reduce their stress, provide them with education and support to prevent burnout and reduce the risk of elder abuse and ensure they have ongoing support structure including through self-help groups that meet on regular basis and serve as medium for exchange of experience, good practices and provide opportunities for respite service.

It is recommended that

- Raising the social awareness in the area of elder abuse through wider information and education activities addressed to different age groups (children, adults, seniors).
- Sensitizing the general public through different campaigns (national and local) including popularization of knowledge about the symptoms of abuse (often very subtle and hardly noticeable) and the proper responses (especially in the case of abuse in the family where this may be a taboo).
- Involving teachers who can impact not only their students but also the parents — potential caregivers, and can contribute to building the bridges between the generations and the positive image of old age. In the context of a long-term prevention, we must remember that attitudes towards the older people are shaped already during the childhood, therefore the role of teachers is invaluable.

O konferencji

Z okazji Światowego Dnia Świadomości Nadużyć Wobec Osób Starszych / *World Elder Abuse Awareness Day (WEAAD)*, w Uniwersytecie Pedagogicznych w Krakowie (w dniach 14–15 czerwca 2019) odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa „*International Expert’s Conference of Elder Abuse. Prevention and Protection*”

Konferencja zgromadziła wybitnych prelegentów z całego świata, reprezentujących uniwersytety, Instytuty Praw Człowieka, NGO oraz wiodące europejskie i światowe organizacje, m.in. ONZ i WHO.

Głównym celem konferencji była wymiana wiedzy i doświadczeń związanych z zapobieganiem i ochroną osób starszych przed wszelkimi formami nadużyć, przemocy, zaniedbania i dyskryminacji oraz rozpowszechnianie najlepszych praktyk w zakresie zapobiegania i interwencji.

Podczas konferencji odbyło się 5 sekcji, w tym 2 panele:

1. Zapobieganie nadużyciom wobec osób starszych w kontekście Konwencji ONZ o Prawach Osób Starszych – Panel
2. Przegląd aktualnej polityki krajowej, regionalnej i międzynarodowej – Panel
3. Nadużycia wobec osób starszych-międzynarodowe systemowe rozwiązania. Część 1 – PREWENCJA
4. Nadużycia wobec osób starszych – międzynarodowe systemowe rozwiązania. Część 2 – OCHRONA
5. Przemoc wobec ludzi starszych – lokalne doświadczenia

1. Zapobieganie nadużyciom wobec osób starszych w kontekście Konwencji ONZ o Prawach Osób Starszych

Pierwszy panel, któremu przewodniczyła **Silvia Perel-Levin (Przewodnicząca Komitetu ds. Starzenia się Organizacji Pozarządowych, Genewa, Szwajcaria)**, koncentrował się na rozwoju sytuacji na poziomie ONZ wokół praw osób starszych oraz na tym, jak nowa Konwencja pomogłaby w uzupełnieniu wiedzy i luk normatywnych w zwalczaniu nadużyć wobec osób starszych. Sesja została przeprowadzona dynamicznie, z pytaniami i odpowiedziami. W panelu udział wzięli:

Rio Hada (Biuro Wysokiego Komisarza Praw Człowieka w Genewie)

Rio Hada opisał mechanizmy praw człowieka i wyjaśnił, że konwencja międzynarodowa jest zbiorem prawa międzynarodowego, którego celem jest promowanie i ochrona praw człowieka, a które są prawnie wiążące dla państw. Do chwili obecnej opracowano dziewięć traktatów / konwencji od czasu przyjęcia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, ale niewiele mówi się o prawach osób starszych. Pomimo kilku prób, uwaga poświęcona prawom osób starszych w ramach istniejących traktatów i mechanizmów praw człowieka jest bardzo niska. Nowa Konwencja o Prawach Osób Starszych uwzględniałaby:

1. Ustanowienie wspólnych międzynarodowych standardów za pomocą kompleksowych ram prawnych, które zapewniają wytyczne polityczne i narzędzia wspierające;
2. Nałożenie obowiązków na państwa, które są prawnie wiążące (zniesienie dyskryminujących przepisów, dostosowanie prawa i polityk krajowych do standardów międzynarodowych)
3. Zwiększenie odpowiedzialności i zapewnienie środków zaradczych

Przedstawiciel Biura Wysokiego Komisarza Praw Człowieka (w Genewie) opisał również postępy poczynione w ostatnich latach przez tzw. Otwartą Grupę ds. Starzenia się [Open-ended Group on Ageing, OEWGA]¹¹ w ONZ w Nowym Jorku, w tym

---

¹¹ United Nations (2019). *Report of the Open-ended Working Group on Ageing on its tenth working session*, <https://undocs.org/en/A/AC.278/2019/2> [15.11.2019]

dyskusje tematyczne w celu zidentyfikowania konkretnych luk. Podczas dziesiątej sesji roboczej, która odbyła się w kwietniu 2019 r., Grupa Robocza skoncentrowała się na tematach edukacji, szkolenia, uczenia się przez całe życie i budowania potencjału oraz ochrony socjalnej zabezpieczenia społecznego. Na 11. sesji w 2020 r. skoncentruje się na prawie do pracy i dostępie do wymiaru sprawiedliwości.

Anna Chabiera (Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich w Polsce)

Anna Chabiera odniosła się do polityki krajowej i aktualnych aktów prawnych chroniących osoby starsze w Polsce. Wyjaśniła, że zwalczanie znęcania się nad osobami starszymi należy włączyć do całościowej polityki senioralnej w Polsce. Wyniki ankiety European Health Interview Survey (EHIS 2014) wykazały, że około 200 tysięcy osób w Polsce ma trudności z wykonywaniem codziennych czynności i równocześnie nie ma do kogo zwrócić się o pomoc, a kolejne badania przeprowadzone przez Polską Akademię Nauk (PAN, 2015) wskazują na bardzo wysoki poziom obojętności, w sytuacjach, gdy ludzie są świadkami aktów nadużyć i przemocy. Anna Chabiera wymieniła 5 aktów prawnych w Polsce, które powinny chronić osoby starsze przed przemocą, a które — chociaż pełnią ważną rolę — nie są wolne od luk. Podkreśliła brak ważnych danych, w efekcie czego trudno stwierdzić, że ramy prawne w Polsce są w pełni spójne i skuteczne pod tym względem:

1. Ustawa o pomocy społecznej (2004) — Ustawa reguluje instytucjonalne formy opieki. Nie ustanawia ona jednak efektywnych mechanizmów zgłaszania nadużyć w opiece instytucjonalnej. Godziny przyjęć w gabinecie dyrektora placówki nie stanowią wystarczającego rozwiązania dla osób, które mają trudności z poruszaniem się lub ograniczenia poznawcze.
2. Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (2005) — bez wystarczającej widoczności osób starszych. Specjalna procedura „Niebieskiej Karty”, która określa środki postępowania ze skargami i środki zaradcze, nie obejmuje szczególnych środków dla osób starszych.
3. Kodeks karny zawiera artykuły, które penalizują różne formy przemocy. Brakuje jednak odpowiedniego sposobu gromadzenia danych wyszczególniających wśród spraw wniesionych do sądu sprawy dotyczące seniorów. Dlatego brakuje wiedzy o tym, ile ofiar stanowią osoby starsze.
4. Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. Bezpieczeństwo — Uczestnictwo — Solidarność (2018) — zawiera doskonałą definicję bezpieczeństwa. Niestety ten dokument nie zawiera żadnych mechanizmów ewaluacji, które pozwoliłyby na ocenę jakości jego oddziaływania na sytuację osób starszych w tym zakresie oraz stopień zapewnienia bezpieczeństwa na miarę wskazanej definicji.

5. Ustawa o osobach starszych (2015) — nakłada na rząd obowiązek monitorowania sytuacji osób starszych. Przemoc wobec starszych nie została jednak uwzględniona wśród 13 monitorowanych obszarów.
6. Rzecznik Praw Obywatelskich zasugerował Ministerstwu Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej wprowadzenie nowego mechanizmu zgłaszania przez osoby starsze aktów przemocy i zaniedbania. Ministerstwo rozważy ten pomysł. Przeprowadzona analiza w celu przekazania danych wejściowych do OEWGA pozwoliła Rzecznikowi Praw Obywatelskich w Polsce znaleźć luki i lobbować na rzecz zmian.

Prof. Andrew Byrnes (University of New South Wales, Sydney, Australia)

Professor Byrnes odniósł się do potencjalnych możliwości prewencyjnych w kontekście nowej Konwencji o Prawach Osób Starszych

Jakie gwarancje ochrony przed przemocą, nadużyciami i zaniedbaniem zawierałaby nowa konwencja ONZ o prawach osób starszych?

Definicja znęcania się nad osobami starszymi i zakres obowiązków w każdym nowym traktacie są bardzo otwarte i jest to okazja dla prawników do wniesienia wkładu w to, co według nich powinno zostać uwzględnione, i do czego rządy powinny być zobowiązane, aby zapobiegać nadużyciom i reagować na nie. Definicja prawdopodobnie będzie się jednak opierać na tych już istniejących, szczególnie w traktatach międzynarodowych, ale zostanie dopracowana i uzupełniona w świetle danych wyjściowych dotyczących szeregu form znęcania się nad osobami starszymi jak przemoc fizyczna, psychiczna, wykorzystywanie seksualne, nadużycia finansowe i zaniedbywanie.

Jakie zmiany w praktyce przyniosłoby przyjęcie Konwencji w odniesieniu do prawa osób starszych do wolności od przemocy?

Traktaty niekoniecznie od razu zmieniają sytuację w życiu ludzi — są to na ogół instrumenty normatywne i polityczne, które są przyjmowane przez ustawodawcę i rządy w prawie i polityce — choć można na nich polegać bezpośrednio na podstawie prawa krajowego w niektórych okolicznościach w wielu krajach

Często proces sporządzania traktatu (a nawet mówienia o jego przygotowaniu) może zachęcić rządy do zbadania sytuacji w ich kraju i oceny, czy istniejące przepisy są odpowiednie do podjęcia reformy prawa i poprawy usług. Widzieliśmy to w:

- Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych (na przykład powszechny przegląd przepisów dotyczących opieki);
- Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji wobec kobiet (powszechne przyjęcie prawa antydyskryminacyjnego w zatrudnieniu oraz ustawodawstwo dotyczące przemocy domowej);

- Konwencji przeciwko torturom (wyrażna kryminalizacja tortur);
- Konwencji o prawach dziecka (przyjęcie procedur w sporach rodzinnych, w których dzieci mogą być reprezentowane (mają prawo do ustawowego przedstawiciela) w celu zapewnienia, że ich głos będzie słyszalny)

Opracowanie i przyjęcie Konwencji w kwestii znęcania się nad osobami starszymi, prawdopodobnie zmobilizuje do lepszego rozpoznania zjawiska na szczeblu krajowym i zwiększy wysiłki wspierające w wielu dziedzinach (w których reforma jeszcze się nie odbyła), takich jak nadużycia finansowe przez krewnych i innych (w tym administrowanie płatnościami z zabezpieczenia społecznego); ochrona osób starszych mieszkających w domach opieki; rewizja przepisów dotyczących opieki, wspomagane podejmowanie decyzji; trwałe spotkania — np. pełnomocnictwa; oraz inne praktyki, które mogą pozbawić osoby starsze ich własności poprzez bezprawny wpływ lub oszustwa, np. testamenty, umowy rodzinne itp.

W jaki sposób uczestnicy spotkania mogą wpłynąć na treść nowej konwencji? W jaki sposób mogą pomóc przełamać polityczny zastój, aby jak najszybciej rozpocząć proces opracowywania konwencji?

Rzecznictwo, rzecznictwo i jeszcze raz rzecznictwo! Musimy przekonać naszych polityków, że pomoże to udoskonalić międzynarodowe, a tym samym krajowe standardy oraz sprawić, że będą oni dbać o te kwestie.

Dr Claudia Mahler (Niemiecki Instytut Praw Człowieka)

Dr Mahler podkreśliła, że znęcanie się nad starszymi wciąż pozostaje poza sferą publicznej widoczności. Istnieje silna potrzeba podnoszenia świadomości i walki z nadużyciami w sposób wyartykułowany we wszystkich obszarach i praw człowieka, w tym mechanizmie składania skarg oraz jasnym i bezpiecznym mechanizmie dla osób zgłaszających przypadki nadużyć. Bardzo ważne jest, aby pomóc osobom, (czy sąsiadom) które chcą zgłosić przemoc, aby wiedziały, co robić w przypadku, gdy są świadkami lub podejrzewają przypadki nadużyć. Musimy położyć kres tabu i mówić o znęcaniu się nad osobami starszymi, jak również o wyzwaniach, jakie stoją przed osobami starszymi w związku z korzystaniem z praw człowieka. Konwencja o prawach osób starszych to konieczność ochrony i promowania praw osób starszych, przy jednoczesnym jasnym określeniu obowiązków i odpowiedzialności rządu.

2. Przegląd aktualnej polityki krajowej, regionalnej i międzynarodowej

Moderatorem panelu „Przegląd aktualnej polityki krajowej, regionalnej i międzynarodowej” była Susan Somers (Przewodnicząca INPEA, USA). Wystąpienia koncentrowały się na perspektywie zarówno krajowych, jak i międzynarodowych organizacji rządowych, takich jak Światowa Organizacja Zdrowia oraz międzynarodowe NGO i Międzynarodowy Czerwony Krzyż. Prelegenci pokazywali wyzwania i ewolucję działań podejmowanych w celu większej integracji badań, polityki i prawodawstwa, a także dzielili się doświadczeniami wyniesionymi z inicjatyw realizowanych w ramach przeciwdziałaniu nadużyciom wobec osób starszych. W sesji prowadzonej w formie pytań i odpowiedzi wzięło udział sześcioro prelegentów. Pierwsze wystąpienie należało do przedstawiciela międzynarodowej organizacji rządowej: Światowej Organizacji Zdrowia i był to Raport na temat stanu działań z zakresu przeciwdziałania przemocy na świecie.

Yongjie Yon, PhD (Światowa Organizacja Zdrowia)

Dr Yon przedstawił perspektywę międzyrządową, skupiając się na Raporcie na temat stanu działań z zakresu przeciwdziałania przemocy na świecie”, który ocenia wysiłki poszczególnych krajów w zakresie przeciwdziałania przemocy, zwłaszcza przemocy wobec osób starszych. Odniósł się do celów zrównoważonego rozwoju, które traktują przeciwdziałanie przemocy jako jeden z celów globalnych, jak również do możliwości współpracy z na poziomie miast/gmin w celu dalszego promowania kwestii przeciwdziałania nadużyciom wobec osób starszych w ramach Europejskiej Sieci Zdrowych Miast.

Dr Yon i inni członkowie WHO przeprowadzili systematyczny przegląd i metaanalizę wszystkich badań¹². To pozwoliło im monitorować wdrażanie środków prewencyjnych w danych krajach: opisać stan problemu, dokumentować wysiłki krajów w celu zidentyfikowania luk i działania podejmowane, by je wypełnić.

---

¹² Y. Yon et al., *Elder abuse prevalence in community settings: a systematic review and meta-analysis*, “Lancet Glob Health” 2017, 5(2)

Wyniki wskazały, iż w znacznej części części krajów (n=133 państw) istnieją:

- narodowe plany działania i badania dotyczące przeciwdziałania nadużyciom wobec seniorów;
- przepisy prawne mające zapobiegać przemocy i umożliwiać egzekwowanie prawa;
- rejestry usługi dla ofiar według rodzaju usług, prowadzone na większą skalę.

Europejska Sieć Zdrowych Miast WHO została utworzona w 1988 r. oferując dwójakie podejście do kwestii zdrowia w ramach globalnych i regionalnych planów działania. Jest to aktywny proces oraz platforma będące źródłem inspiracji i zasobów dla miast, które starają się polepszać poziom zdrowia, samopoczucia i równości w dziedzinie zdrowia.

Dr Yon wymienił 6 głównych tematów VI fazy (2019–2023):

- Inwestowanie w ludzi, którzy tworzą nasze miasta;
- Projektowanie przestrzeni, które przyczyniają się do poprawy zdrowia i samopoczucia;
- Wspieranie szerszego uczestnictwa i partnerstwa na rzecz zdrowia i dobrego samopoczucia;
- Poprawa jakości życia społeczności i dostępu do powszechnych dóbr i usług;
- Promowanie pokoju i bezpieczeństwa poprzez tworzenie warunków sprzyjających integracji społecznej;
- Ochrona ziemi przed degradacją, w tym zrównoważona konsumpcja i produkcja.

Strony internetowe: www.euro.who.int/violenceinjury, www.euro.who.int/ageing

Przegląd działań na szczeblu krajowym

Chiny — Budowanie sieci bezpieczeństwa dla osób starszych — chińskie rozwiązanie problemu nadużyć wobec osób starszych

Wang Shaozhong (Wiceprzewodniczący, Chińskiego Komitetu Narodowego ds. Starzenia się, CNCA)

Wang Shaozhong rozpoczął swoje wystąpienie od zarysowania dynamiki starzenia się chińskiego społeczeństwa. Pod koniec 2018 r. w Chinach było 249 milionów mieszkańców powyżej 60 roku życia, co stanowiło 17,9% całej populacji. Liczba obywateli powyżej 65 roku życia wynosiła 167 milionów, czyli 11,9% całej popu-

lacji. Do 2050 r. Chiny zamieszkiwać będzie ponad 400 milionów osób starszych, którzy będą stanowić 30% całej populacji. Prelegent przedstawił najważniejsze środki stosowane przez rząd Chin w celu zaspokojenia potrzeb starszych obywateli. Obejmują one dostosowanie różnych przepisów prawa karnego i cywilnego, powołanie organizacji ds. starzenia się na obszarach miast i wsi, zachęcanie do międzyresortowej współpracy, działania zabezpieczające i ochronne, zwiększanie świadomości poprzez media, promowanie wolontariatu i społecznego zaangażowania. Niektóre z tych działań zostały przedstawione poniżej:

Promocja systemu prawnego

Grudzień 2012 r. — Ustawa o ochronie praw i interesów osób starszych;

Sierpień 2015 r. — uchwalenie przepisów dotyczących przestępstwa stosowania przemocy wobec osób pozostających pod opieką;

Grudzień 2015 r. — Prawo w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej: starsze ofiary przemocy domowej otrzymują specjalną ochronę;

Marzec 2017 r. — Ogólne postanowienia prawa cywilnego w zakresie opieki.

Ustanowienie mechanizmu roboczego — organizacje robocze ds. starzenia się

Poziom państwowy a poziom regionalny — wyznaczenie konkretnych osób do zarządzania działaniami związanymi z kwestiami starzenia się;

Poziom lokalnych społeczności — 554 000 stowarzyszeń ds. osób starszych, których działania obejmują ponad 95% społeczności w miastach i 80% obszarów wiejskich.

Ustanowienie mechanizmu roboczego — współpraca między departamentami;

Sądy ludowe na wszystkich poziomach zapewniają: otwarcie ścieżki dla starszych osób, aby mogły dochodzić swoich praw; pomoc starszym osobom w dostarczaniu dowodów; promowanie pomocy sądowniczej dla ubogich seniorów; specjalna ochrona praw i interesów osób starszych w czasie trwania procesu sądowego; wszczynanie dochodzeń w sprawach nadużyć wobec osób starszych i porzucenia;

Organy prokuratury na wszystkich poziomach zapewniają: szybkie załatwianie pozwów lub apelacji wnoszonych przez seniorów; nadzór i ponaglanie trybunałów i komisariatów policji w kwestii nasilenia działań mających na celu ochronę osób starszych poprzez wydawanie pisemnych sugestii i wezwań do naprawienia uchybień itp.

Ochrona grup docelowych

Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie: system ostrzegania, system ochrony i bezpieczeństwa;

Ochrona osób starszych z demencją: obowiązkowy system raportowania, system nadzoru opiekuńczego;

Ochrona samotnych osób starszych na obszarach wiejskich;

Ochrona ubogich: rząd centralny wprowadził podstawowe zasady, a samorządy lokalne wprowadzają własne systemy, np. „System opieki i usług dla osób starszych żyjących w skrajnym ubóstwie” w prowincji Jianguo.

Promocja i kształcenie

Informowanie o odpowiednich przepisach i regulacjach: informowanie społeczeństwa o treści Ustawy o ochronie praw i interesów osób starszych, zwłaszcza w szkołach, urzędach państwowych, społecznościach i na wsiach, itd.

Promocja w mediach: Ustawa jest promowana za pośrednictwem ogólnokrajowych mediów w postaci reklam społecznych, w programach na żywo i w ramach oddolnych inicjatyw lokalnych.

Zachęcanie do zaangażowania społecznego

Działania służb publicznych: bezpłatne lub niedrogie usługi prawne i mediacyjne.

Wzajemna pomoc: młodszy i zdrowsi seniorzy są zachęceni do pomagania starszym i mniej sprawnym. Istnieje ponad 20 milionów zarejestrowanych wolontariuszy.

Polska — długoterminowa polityka senioralna

Jacek Jarosiński (Departament Polityki Senioralnej, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej)

Zgodnie z kryteriami przyjętymi przez E. Rosset, w 2020 r. próg starości przekroczyło 12% światowej populacji (osoby powyżej 60 roku życia), co oznacza, że Polska należy do krajów, w których proces starzenia się populacji jest zaawansowany. Dane Eurostat pokazują, że w 2030 r. osoby w wieku 60 lat i więcej będą stanowiły 28% polskiego społeczeństwa, z czego ci najstarsi w wieku powyżej 85 lat — 2,1%.

Będzie to oznaczało po pierwsze, że wzrośnie odsetek starszych osób żyjących samotnie. Ten proces wiąże się z samotnością i większym ryzykiem wykluczenia

społecznego, jak to ma miejsce w przypadku ograniczonej niezależności. Po drugie, feminizacja starości. Ekspert Jarosiński przedstawił działania podejmowane przez Polskę w celu ochrony i wspierania jakości życia starszego pokolenia, podkreślając też ważną rolę solidarności międzypokoleniowej. Najważniejszym efektem działań legislacyjnych i administracyjnych jest Program ASOS.

Program ASOS

Polski rząd stara się wypełniać zobowiązania wynikające z przyjętej Długoterminowej polityki senioralnej za pomocą Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2012-2013 (ASOS Program). Program ASOS¹³ to pierwszy ogólnokrajowy program skupiający się na osobach starszych i współpracy międzypokoleniowej.

Najważniejsze wyzwania polityki senioralnej, na podstawie których opracowane zostały wytyczne działania to:

- rosnący odsetek osób starszych w społeczeństwie i przygotowanie się na wiele społecznych i ekonomicznych konsekwencji tego zjawiska
- dłuższe życie zawodowe,
- włączenie potencjału osób starszych do obszaru społecznego i obywatelskiego uczestnictwa,
- potrzeba rozwiązań dla pracujących osób w wieku 50+, które umożliwiłyby pogodzenie pracy i życia prywatnego (konieczność opieki nad rodzicami lub innymi osobami zależnymi).

Problem przemocy, nadużyć i zaniedbania wobec osób starszych w Polsce

Cele Programu ASOS: Zapewnienie bezpieczeństwa osobom starszym i przeciwdziałanie nadużyciom wobec nich. Polityka senioralna przewiduje, że może zaistnieć ryzyko zwiększającej się liczby przypadków agresji wobec osób starszych, ponieważ ich opiekunowie nie są odpowiednio przygotowani do pełnienia tej roli, co z kolei wiąże się ze zwiększonym poziomem stresu. Sprawcy nadużyć to często osoby zależne od seniorów w kwestiach finansowych (np. z powodu bezrobocia), mieszkaniowych i ogólnej jakości życia.

Szczególny rodzaj nadużyć instytucjonalnych obejmuje nieuczciwe praktyki handlowe wobec osób starszych, zwłaszcza te związane z usługami finansowymi.

Wytyczne polityki senioralnej – zalecenia:

- przeciwdziałanie nadużyciom wobec osób starszych (rozpoznawanie i reagowanie w przypadkach stosowania przemocy);

¹³ Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 (ASOS), available at <http://senior.gov.pl/source/Program ASOS 2014-2020.pdf>

- edukowanie i informowanie osób, które na co dzień mają kontakt z osobami starszymi;
- zwiększanie świadomości osób starszych, jakie sytuacje są sytuacjami przemocowymi oraz do jakich instytucji mogą się zwrócić po pomoc;
- zwiększanie świadomości na temat przemocy wśród osób pracujących w instytucjach i osób świadczących usługi indywidualnie;
- uruchomienie infolinii dla seniorów;
- koordynacja doniesień o przemocy wobec osób starszych, w tym o zastosowanej pomocy prawnej i psychologicznej;
- przeciwdziałanie przemocy ekonomicznej w postaci nieuczciwych praktyk handlowych skierowanych do osób starszych.

Głównym celem polityki senioralnej w zakresie relacji międzypokoleniowych jest solidarność między pokoleniami jako model dla społeczeństwa, polityki społecznej, kultury i rynku pracy.

Obserwacje i badania pokazują, że osoby starsze w Polsce są różnie traktowane. Potrzebne są działania promujące pozytywny wizerunek starszych osób i ich rolę w społeczeństwie, ukazujące starość jako naturalny etap ludzkiego życia. Ważne jest również, aby osoby starsze były reprezentowane w debacie publicznej jako grupa zróżnicowanych, kreatywnych i znaczących uczestników życia społecznego i ekonomicznego w Polsce.

Wysiłki dążące do budowania pozytywnego wizerunku seniorów w Polsce to długotrwały proces społecznej zmiany, który wymaga zaangażowania i współpracy wielu podmiotów: mediów, organizacji działających wśród seniorów, samorządów, szkół, uniwersytetów i pracodawców.

Izrael — Rozwiązania prawne w Izraelu i ich wpływ na politykę, promocję i praktykę

Prof. Ariela Lowenstein (Uniwersytet w Hajfie, Izrael)

Profesor Lowenstein zaczęła od podkreślenia obowiązków rządu w zakresie ochrony praw osób starszych, które są gwarantowane w Europejskiej Karcie Praw Podstawowych. Poruszyła kwestie procesu „legislacyjno-pokoleniowego” rozwoju, ewolucji czterech generacji izraelskiego prawa, polityki i praktyk zmieniających podejście do nadużyć i zaniedbań wobec osób starszych oraz reformy systemu opieki w stronę „wspierającego podejmowania decyzji”.

Art. 25 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej uznaje i szanuje prawa osób starszych do godnego i niezależnego życia, a także uczestnictwa w życiu społecznym i kulturalnym.

Izrael uznaje, że nadużyciom wobec seniorów można skutecznie zapobiegać tylko poprzez działania na poziomie ogólnokrajowym, przy współpracy i poparciu: stowarzyszenia Eshel, Ministerstwa Opieki Społecznej, Ministerstwa Zdrowia i Narodowej Agencji Ubezpieczeń.

Przewodniczący Izraelskiego Towarzystwa Gerontologicznego, prof. Brick oraz kilku innych członków, w tym prof. Lowenstein, przygotowali Narodowy Plan Opieki nad Starszą Populacją, który odnosi się do najważniejszych kwestii w zakresie starzenia się, w tym nadużyć i zaniedbań wobec osób starszych.

Komisja parlamentarna

Powołano specjalną Komisję parlamentarną ds. nadużyć i zaniedbań wobec osób starszych, której prace koncentrują się wokół: prewencji, diagnozowania i usuwania skutków.

Rozwiązania prawne

Bogatą historię Izraela w zakresie działań legislacyjnych w odpowiedzi na zjawisko nadużyć i zaniedbania wobec osób starszych można podsumować jako cztero-etapowy proces „legislacyjno-pokoleniowy”.

„Paternalizm i interwencja społeczna” – prawo w okresie pierwszych lat istnienia państwa

1. Ustawa o kompetencjach prawnych i opiece, 1962.
2. Prawo karne i obowiązkowa sprawozdawczość – podejście głównie z punktu widzenia prawa karnego.

Reforma prawa: Obowiązkowa sprawozdawczość – główna zmiana (1989)
Prawo karne z 1977 r.: każda osoba mająca uzasadnione podejrzenie wystąpienia przemocy wobec osób starszych musi zgłosić to policji lub pracownikowi socjalnemu. Szerokie podejście: uchwalenie w 1991 r. Ustawy o przemoc w rodzinie.

3. Ofiary przemocy w rodzinie mają dostęp do „Sądów rodzinnych”, aby otrzymać ochronę/nakaz zabezpieczający przed sprawcą.
4. Poprawka z 2001 r. zobowiązuje osoby mające zawodowo kontakt z osobami starszymi – ofiarami przemocy do udzielenia informacji o możliwościach otrzymania pomocy i opieki.

Rozwój izraelskiego prawodawstwa

Istotna reforma prawa w ciągu ostatnich 3 lat – zmiany dotyczyły nadużyć i zaniedbań wobec osób starszych w zakresie opieki nad osobami dorosłymi. Trzy główne elementy:

1. Mechanizm wsparcia procesu decyzyjnego jako alternatywa dla formalnego systemu opieki
2. Pełnomocnictwo ciągle – w kwestiach majątkowych/opieki, jako alternatywa dla formalnego systemu opieki
3. Zreformowany system opieki – zminimalizowany zakres, jako opcja ostateczna

Infolinia dla seniorów narażonych na nadużycia, wolontariusze przeszkoleni w zakresie kwestii dotyczących przemocy wobec osób starszych i zgłaszania przypadków nadużyć w systemie opieki zdrowotnej.

Dalsze rekomendacje: Potrzebne jest zintegrowane podejście umożliwiające nawiązywanie partnerskiej współpracy między systemem prawno-karnym a systemami opieki zdrowotnej i opieki społecznej.

1. Jakie powinno być dominujące podejście: prawno-karne czy społeczne?
2. Jakiego rodzaju działania interwencyjne należy opracować i wdrożyć?
3. Jaki powinien być podział odpowiedzialności systemów opieki zdrowotnej i opieki społecznej?

Australia – Nadużycia wobec osób starszych: bieżąca polityka i rozwój prawodawstwa w Australii

Prof. Andrew Byrnes (Wydział Prawa, Uniwersytet Nowej Południowej Walii, Sydney, Australia / Stypendysta, Instytut Praw Człowieka Bonaverro, Uniwersytet w Oxfordzie)

Profesor Byrnes przedstawił ostatnie i najważniejsze inicjatywy w Australii od 2017 do 2020 roku i omówił niektóre z ostatnich inicjatyw w Australii. Nadużycia wobec osób starszych są w Australii przedmiotem zainteresowania opinii publicznej od wielu lat, szczególnie w kontekście występowania w domach opieki dla osób starszych. Wiele zapytań uwypukliło problemy systemowe i doprowadziło do pewnych ulepszeń, chociaż zawsze pozostawały pytania o zasoby, szkolenia, nadzór i relacje władzy. Wspominał o najważniejszych inicjatywach takich jak:

- Raport Australijskiej Komisji ds. Reformy Prawa (Australian Law Reform Commission – ALRC), Elder Abuse – A National Legal Response (2017), w którym godność i autonomia są fundamentalne, wraz z ochroną i zabezpieczeniem (nadawanie priorytetu autonomii) – bez dalszych opracowań dotyczących praw człowieka. Twierdził, że brakuje kompleksowych danych i koncentrował się na usprawnieniach prawnych i instytucjonalnych;

- Królewska Komisja Śledcza ds. Jakości i Bezpieczeństwa Opieki nad osobami starszymi (ustanowiona w 2018 r.) i Królewska Komisja ds. przemocy, znęcania się, zaniedbania i wykorzystywania osób niepełnosprawnych (2019);
- Krajowy Plan Działania w odpowiedzi na znęcanie się nad starszymi Australijczykami (Elder Abuse) na lata 2019–2023 (marzec 2019 r.), będący wynikiem dochodzenia ALRC i przyjęcia jego zaleceń. Narodowy plan działania w celu zwalczania nadużyć wobec osób starszych (korzystający z innych modeli) — obejmuje włączający proces planowania, harmonogram badań (w szczególności krajowe badania skali zjawiska — już zrealizowane i częściowo opracowane); Podkreśla potrzebę badań, w tym badań nad powszechnością zjawiska w skali kraju i harmonogramu badań; Podkreśla potrzebę uwzględnienia sytuacji rdzennych Australijczyków i osób ze zróżnicowanych kręgów kulturowych i językowych; Plan skupia się na instytucjach rządowych, ale należy „poszerzyć nasze działania o inne sektory w społeczeństwie — usługi, biznes, opiekunów i osoby zawodowo pracujące z seniorami w celu: uświadomienia problemu nadużyć wobec osób starszych, aby lepiej dostosować reakcje; kształtowania świadomości społecznej w celu stworzenia podstaw do zmian; usprawnienia reakcji służb i wzmocnienia ochrony bezbronnych osób starszych. Pomimo odwoływania się do autonomii i godności nie było sformułowanych szerszych ram dotyczących praw człowieka, a także istniały problemy dotyczące terminologii — „w zastępstwie” i „przy wsparciu” podejmowanie decyzji (cp ALRC 2014 raport na temat równości, zdolności i niepełnosprawności. Chociaż plan krajowy zawierał wiele pozytywnych punktów, profesor Byrnes podkreślił, że nie jest jasne, jaki był zakres konsultacji z organizacjami reprezentatywnymi osób starszych w trakcie opracowywania planu ani jaka byłaby ich rola w monitorowaniu planu. Podkreślił również, że tylko na marginesie wspomniano na temat ageizmu, ale jego eliminacja nie stała się wyraźnym priorytetem i nie powołano się na szersze ramy praw człowieka.
- Australia Południowa: Ustawa nowelizująca Office for the Aging w 2018 r. ustanawia zestaw zasad dla przemianowanej Office of Aging Well z nową Jednostką Ochrony Dorosłych z edukacją publiczną, dochodzeniami, wsparciem i rolami w zakresie zgłaszania nadużyć. Przewiduje ona przyjęcie Karty Praw i Wolności osób dorosłych w trudnej sytuacji, aby zapewnić ramy normatywne w celu ochrony praw osób starszych.

Międzynarodowe NGO

Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża „Strategia IFRC w zakresie przeciwdziałania przemocy, łagodzenia jej skutków i interwencji na lata 2011–2020”

Milutin Vračević, MD, MPH (Kierownik programu zdrowia i opieki, Międzynarodowy Czerwony Krzyż, Serbia)

Dr Vračević podkreślił uznanie przemocy przez Międzynarodową Federację Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża (IFRC) jako jedno z największych współczesnych wyzwań humanitarnych.

Należy zwrócić szczególną uwagę na przemoc wobec osób starszych w sytuacjach kryzysowych. Wciąż pozostaje dużo do zrobienia w kwestii zmniejszania ryzyka nadużyć wobec osób starszych podczas kryzysu.

Stowarzyszenie IFRC uznaje przemoc za problem dotyczący obszary zdrowia, sprawiedliwości, prawa, życia duchowego, ekonomii, kultury, rozwoju społecznego i praw człowieka. Ma on znaczący i mierzalny wpływ na rozwój indywidualny, gospodarczy i społeczny. Dlatego jest adresowany w kilku dokumentach i inicjatywach strategicznych, np. Aktywne starzenie się i Solidarność międzypokoleniowa.

Strategia IFRC w zakresie przeciwdziałania przemocy, łagodzenia jej skutków i interwencji na lata 2011–2020

Starsi ludzie są uznawani jako grupa szczególnie narażona na ryzyko doświadczania przemocy. Jednak tylko ograniczona liczba krajowych Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża zajmuje się kwestią nadużyć, zarówno w kontekście odpowiedzi na potrzeby społeczności, jak i tworząc bezpieczne środowiska dla swoich pracowników i beneficjentów. Opracowano wytyczne w zakresie przeciwdziałania przemocy, łagodzenia jej skutków i reagowania: standardy programowe, standardy w zakresie postępowania i odpowiedzialności oraz standardy partnerstwa.

Cele i działania w ramach strategii IFRC w zakresie przeciwdziałania przemocy, łagodzenia jej skutków i interwencji na lata 2011–2020:

Cel strategiczny nr 1: ochrona życia i egzystencji¹⁴, a także wzmocnienie wsparcia podczas powrotu do zdrowia po katastrofach i kryzysach.

Cel strategiczny nr 2: stworzenie warunków do zdrowego i bezpiecznego życia.

Cel strategiczny nr 3: promowanie integracji społecznej oraz pokoju i kultury bez przemocy.

Działanie 1: budowanie silnych krajowych Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża

Działanie 2: działania dyplomatyczne w celu przeciwdziałania i zmniejszania ryzyka nadużyć w zglobalizowanym świecie.

Działanie 3: skuteczne funkcjonowanie jako IFRC.

¹⁴ IFRC (2010). *Strategy on Violence Prevention, Mitigation and Response 2011-2020*, [https://www.ifrc.org/PageFiles/53475/IFRC SoV REPORT 2011 EN.pdf](https://www.ifrc.org/PageFiles/53475/IFRC%20SoV%20REPORT%202011%20EN.pdf)

Minimalne standardy IFRC w zakresie ochrony, płci i inkluzji w sytuacjach kryzysowych obejmują standardy dotyczące włączania osób starszych i osób z niepełnosprawnościami opracowane przez HelpAge International w ramach programu Age and Disability Capacity Programme (ADCAP). Standardy te wymieniają konkretne wyzwania osób starszych w sytuacjach kryzysowych.

Aby zminimalizować ryzyko wystąpienia przemocy i nadużyć, personel i wolontariusze zaangażowani są w działania:

- dotyczące higieny, są uwrażliwiani na problemy dotyczące płci, wieku i niepełnosprawności;
- związane z potrzebami dostępu do wody i higieny;
- są też szkoleni w zakresie komunikacji z osobami z niepełnosprawnościami fizycznymi, sensorycznymi i intelektualnymi, osobami z problemami psychicznymi i osobami starszymi.

Urządzenia sanitarne są umieszczane, projektowane i dostosowywane tak, aby wszystkie osoby, a zwłaszcza ludzie starsi, dzieci i osoby z niepełnosprawnościami mogły mieć do nich bezpieczny dostęp. Mimo iż problem nadużyć wobec osób starszych zyskuje coraz większą uwagę, musi znaleźć się o wiele wyżej na liście priorytetów Czerwonego Krzyża na całym świecie.

Reasumując

Zarówno Światowa Organizacja Zdrowia, jak i IFRC podkreślają znaczenie globalnej strategii przeciwdziałania przemocy wobec osób starszych z punktu widzenia zdrowia i praw człowieka, również w sytuacjach nadzwyczajnych i kryzysowych. Na poziomie narodowym kraje takie, jak Chiny, które doświadczają olbrzymich zmian demograficznych, podejmują kroki w celu zapewnienia wsparcia starszym obywatelom w miastach i na obszarach wiejskich. Na poziomie lokalnym działania te w znacznej mierze opierają się na wolontaryjnych wysiłkach samych seniorów.

Czteropoziomowy proces „legislacyjno-pokoleniowy” w Izraelu pokazuje przejście od podejścia opartego na potrzebach do podejścia opartego na prawach człowieka w zakresie przeciwdziałaniu nadużyciom, zaniedbaniu i przemocy. Efektem jest przejście od „opieki” do „wspierającego podejmowania decyzji”. Przyjmując strategię „Aktywnego starzenia się”, Polska wdrożyła wielowymiarowy program „Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2012–2013” (Program ASOS). Zidentyfikowane obszary wysokiego ryzyka to środowisko rodzinne i rynek konsumpcyjny. Przeciwdziałanie dyskryminacji ze względu na wiek odbywa się poprzez rozwijanie solidarności międzypokoleniowej jako wzoru dla społeczeństwa.

W Australii natomiast wzrost świadomości dotyczącej nadużyć wobec osób starszych skutkowało dzianiami w zakresie prawodawstwa, chociaż prawo osób starszych do „niezależności i godności” musi jeszcze ewoluować do postaci ram normatywnych.

Zalecenia:

Niezbędne są badania uwzględniające wiek i płeć na poziomach krajowych i światowym. Państwa powinny współpracować w celu zwalczania nadużyć wobec osób starszych, wymieniając doświadczenia oraz rozwiązania społeczne i prawne. Należy wesprzeć działania w celu wprowadzenia uniwersalnej i wiążącej konwencji określającej standardy wdrażania i ochrony praw osób starszych.

3. Nadużycia wobec osób starszych – międzynarodowe systemowe rozwiązania. Część 1 – PREWENCJA

Trzecia sesja „Przemoc wobec osób starszych – międzynarodowe rozwiązanie systemowe. Część 1 – ZAPOBIEGANIE” moderowana przez **prof. Ariele Lowenstein (Uniwersytet w Hajfie, Izrael)** obejmowała 4 prezentacje: z Serbii, Światowej Organizacji Zdrowia, Finlandii i Izraela.

1. Pierwszy wykład wygłosili przedstawiciele Serbskiego Czerwonego Krzyża **mgr Nataša Todorović** i **lek. med. Milutin Vračević**, podkreślając znaczenie Konstytucji Serbii i kilku ustaw jako całościowego aktu prawnego. To, podobnie jak poprawa normatywnych ram prawnych ma na celu ochronę osób starszych przed nadużyciami finansowymi w ich rodzinach. Prelegenci przedstawili także krajową strategię na rzecz poprawy statusu kobiet i równości płci, która uwzględnia starsze kobiety. Ponadto, przedstawiono kilka przykładów zapobiegania nadużyciom osób starszych poprzez podnoszenie świadomości i kampanie informacyjne skierowane do różnych odbiorców – profesjonalistów pracujących w tej dziedzinie, takich jak: pracownicy socjalni, lekarze i pielęgniarki. Osiągnięto to poprzez dostarczenie konkretnych danych na temat znęcania się nad osobami starszymi, jego problematycznego wpływu na osoby starsze szczególnie narażone na przemoc, oraz tego, w jaki sposób specjaliści mogą sobie z tym poradzić.
2. **Dr Pille Tsopp-Pagana (z Centrum Wsparcia i Informacji dla Kobiet, Estonia)** przedstawiła wykład pod tytułem „Starsze kobiety będące ofiarami wykorzystywania – rozpoznawanie i wspieranie potrzebujących kobiet – Badanie 6 krajów europejskich”. Prelegentka koncentrowała się na partnerstwie z różnymi organizacjami w Finlandii. Celem było opracowanie wielozawodowego programu szkoleniowego na temat procedury opieki medycznej i wsparcia psychologicznego dla starszych kobiet będących ofiarami przemocy; opracowanie rekomendacji dotyczących polityki, wzmacnianie zdolności rzecz-

nicznych organizacji zajmujących się przemocą w rodzinie oraz opracowywanie protokołów najlepszych praktyk w celu identyfikowania i wspierania starszych kobiet będących ofiarami przemocy w placówkach służby zdrowia.

3. **Dr Yongjie Yon (Światowa Organizacja Zdrowia, WHO)** w swoim wykładzie skoncentrował się zwalczaniu nadużyć wobec starszych w kontekście zdrowia publicznego, przedstawiając dane dotyczące tego zjawiska w Europie, które oszacowano i zaobserwowano w 2016 r. Dane pokazują, że 15,4% osób starszych w społeczności rodzinnej i do 33%¹⁵ osób starszych w instytucjach doświadczyło jakiejś formy nadużycia w ciągu ostatniego roku. Ponadto odnotowano ponad 5000 zgonów z powodu zabójstw. Dlatego opowiedział się za podejściem do zdrowia publicznego w celu rozwiązania tego problemu, analizując czynniki ryzyka i badając, w jaki sposób można podnieść świadomość wśród polityk zdrowotnych; jakie programy zapobiegania wdrożyły poszczególne państwa na szczeblu krajowym; oraz w jakim stopniu poszczególne państwa opracowują krajowe plany działania.
4. Ostatnia prezentacja **prof. Arieli Lowenstein (Uniwersytet w Hajfie, Izrael)** koncentrowała się na środkach zapobiegania nadużyciom i zaniedbywaniu osób starszych w społeczeństwie izraelskim. Ponieważ znęcanie się nad osobami starszymi jest nadal najbardziej ukrytą formą złego traktowania, powinno być kluczem do reakcji rządu na starzenie się społeczeństwa. W tym kontekście omówiono to jako ważny aspekt przemocy w rodzinie, problem międzypokoleniowy oraz kwestię zdrowia publicznego, sprawiedliwości i praw człowieka. Zapobieganie i radzenie sobie z tym problemem opierało się na danych zebranych w Izraelu w 2000 r. — pierwszej krajowej ankiecie przeprowadzonej przez Centrum Badań i Studiów nad Starzeniem się na Uniwersytecie w Hajfie¹⁶, przeprowadzając wywiady z 1 065 starszymi Żydami i Arabami. Aby powstrzymać lub ograniczyć nadużycia wobec starszych, musieliśmy wdrożyć zróżnicowane metody interwencji i zapobiegania, aby mieć dostęp do usług dla starszych i członków ich rodzin, innych specjalistów pracujących ze starszymi oraz zapewnić bezpośrednią pomoc ofiarom i ich agresorom. System opieki zdrowotnej jest jednym z głównych opiekunów w zakresie profilaktyki i leczenia. Tak więc dzisiaj wszystkie duże szpitale w Izraelu muszą ustanowić Komitety ds. Przemocy, kierowane przez starszego pracownika opieki społecznej, który jest odpowiedzialny za otrzymywanie raportów z różnych departamentów i przekazywanie ich odpowiednim agencjom (służbom opieki społecznej, policji i / lub Ministerstwu Zdrowia) aby zapobiegać nadużyciom w przyszłości. Również służby socjalne aktywnie starają się zidentyfikować rodziny i osoby starsze, które mogą być potencjalnie narażone na nadużycia.

¹⁵ See more: WHO, *Elder abuse*, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/elder-abuse>

¹⁶ A. Lowenstein, *Is elder abuse and neglect a social phenomenon? Data form the first National Prevalence Survey in Israel*, „Journal of Elder Abuse” 209, 21 (3):253-77

4. Nadużycia wobec osób starszych – międzynarodowe systemowe rozwiązania. Część 2 – OCHRONA

Drugiego dnia konferencji pierwsza sesja, której przewodniczyła **Natasa Todorovic MPH (Kierownik Programu Zdrowia i Opieki, Czerwony Krzyż, Serbia / INPEA)** poświęcona była ochronie. Sesja ta pokazała, że ochronę osób starszych przed przemocą i nadużyciami należy rozpatrywać z holistycznego punktu widzenia, z równym uwzględnieniem ustawodawstwa, a także czynników ryzyka, które mogą prowadzić do nadużyć, zaniedbań i przemocy. Podczas sesji wygłoszono 4 wykłady, a prelegenci reprezentowali różne kontynenty.

1. **Prabhat Kiran Pradhan (Towarzystwa Alzheimerera i Pokrewnych Demencji w Nepalu / Globalny Sojusz na Rzecz Praw Osób Starszych)** mówił o chorobie Alzheimerera, demencji i zdrowiu psychicznym, o promowaniu środowisk wspierających i ochronnych dla osób starszych w Nepalu, podkreślając szczególną kategorię osób starszych zagrożonych różnego rodzaju nadużyciami i przemocą. Osoby starsze ze zdiagnozowanym chorobą Alzheimerera i innymi zaburzeniami psychicznymi są często niewidzialną częścią całej populacji nie tylko w Nepalu. Ich wykluczenie jest widoczne w gromadzeniu danych (od których trudniej jest zacząć ze względu na charakter ich zaburzeń), jak ma to miejsce w przepisach dotyczących ochrony przed nadużyciami, szczególnie w odniesieniu do nadużyć finansowych. Kolejnym ważnym szczegółem jest niewystarczająca wiedza na temat zaburzeń psychicznych, niewystarczające usługi zapewniające ochronę socjalną i opiekę zdrowotną, a także usługi wsparcia, w tym dla opiekunów osób starszych z rozpoznaniem choroby Alzheimerera i ich rodzin. Dlatego, aby poprawić ochronę, należy podjąć następujące kroki:

- Zmniejszyć izolację osób z demencją;
- Dać głos osobom z demencją;
- Zaangażować osoby z demencją w społeczności lokalne;

- Wspierać i edukować opiekunów (zarówno nieformalnych/rodzinnych, jak i formalnych) oraz doskonalić szkolenia w zakresie demencji wśród lekarzy podstawowej opieki zdrowotnej i innych zainteresowanych stron; Edukować społeczeństwo na temat demencji;
- Poprawić jakość opieki w domu oraz w domach opieki i ośrodkach rehabilitacyjnych, a także w oddziałach opieki paliatywnej;
- Poziom świadomości wśród wszystkich zainteresowanych stron, w tym społeczeństwa, społeczeństwa obywatelskiego i instytucji rządowych, musi zostać znacznie podniesiony. Powinna istnieć właściwa koordynacja między różnymi organizacjami działającymi na rzecz tej samej klauzuli;
- Czas na nową politykę zdrowotną, która musi obejmować różne sekcje dotyczące chorób psychicznych takich jak choroba Alzheimera;
- Należy również uprościć proces uzyskiwania pomocy finansowej, aby dotacja docierała do domów pacjentów, zamiast angażować rodzinę pacjenta do ubiegania się o pomoc;
- Społeczeństwo obywatelskie powinno zachęcać do tworzenia grup samopomocy oraz do zmniejszenia stygmatyzacji przy użyciu różnych mediów, takich jak gazeta, radio i telewizja.

2. **Prof. dr Marie Beaulieu (Szkoła pracy Socjalnej, Uniwersytet w Sherbrooke, Kanada / INPEA)**, wygłosiła wykład zatytułowany *Lepsze zrozumienie potrzeby poszukiwania pomocy przez krzywdzone osoby starsze*. W swojej prezentacji wskazała na czynniki, które uniemożliwiają starszym osobom poszukanie pomocy w sytuacji złego traktowania lub zastraszania, Są to:

- strach przed wezwaniem policji,
- przekonanie, że pomoc nie jest potrzebna,
- przekonanie, że osoba stosująca przemoc dostanie to, czego chce, pomimo możliwych interwencji mających na celu zakończenie tej sytuacji,
- poczucie wstydu i winy,
- strach przed odwetem,
- strach przed umieszczeniem w domu opieki itp.

Przeprowadzono jednak niewiele badań dotyczących tej praktyki. Organizacje społeczne, które przeciwdziałają znęcaniu się nad osobami starszymi, oferują różnorodne działania uświadamiające. Działania te mają na celu poinformowanie starszych osób o sposobach postępowania, dostępnych narzędziach, zasobach lub środkach zaradczych, w celu omówienia sytuacji złego traktowania, której doświadczają. Dawanie głosu starszym

osobom pozwala lepiej zrozumieć ich potrzeby w zakresie towarzyszenia i wsparcia. Proponuje również sposoby maksymalizacji działań uświadamiających skierowanych do osób starszych na temat nadużyć i przemocy, a podejmowanych przez organizacje społeczne.

3. **Prof. Beata Bugajska, dr Rafał Iwański (Uniwersytet Szczeciński)** przedstawili temat: *Wsparcie opiekunów osób zależnych jako ochrona przed zaniebdaniem opiekuńczym – ewaluacja rozwiązań wdrażanych w Szczecinie*. Prof. Bugajska podkreśliła, że ważnym elementem ochrony osób starszych jest wsparcie dla opiekunów, zarówno formalne, jak i nieformalne. Stres ze strony opiekunów, wymagające obowiązki, duża liczba osób starszych, którymi musi opiekować się jeden opiekun, wszystko to może potencjalnie zwiększyć ryzyko przemocy. Opieka nad osobą pozostającą na utrzymaniu jest bardzo wymagającą pracą, z wieloma obowiązkami, które umożliwiają zachowanie godności osoby starszej, jednak opiekunowie często nie są wystarczająco wynagradzani. Stwarza to ciągły problem z wykwalifikowanymi opiekunami, którzy opuszczają swoje kraje by znaleźć lepiej płatne stanowiska na Zachodzie, głównie w Niemczech, co jest problemem nie tylko dla Polski, ale dla całej Europy Wschodniej i Bałkanów Zachodnich. Rekomendacje:

- Zapewnienie kontynuacji edukacji dla opiekunów;
- Świadczenie usług zastępczych dla opiekunów, aby zapobiec wypaleniu;
- Zapewnienie wsparcia i nadzoru dla opiekunów;
- Zorganizowanie grup samopomocy, w których opiekunowie mogą omawiać swoje problemy i potrzeby;
- Edukowanie członków rodziny, aby mogli lepiej opiekować się starszymi członkami;

4. **Nataša Todorović, MPH (Kierownik Programu Zdrowia i Opieki, Serbski Czerwony Krzyż / INPEA)**, opowiedziała o wysiłkach Czerwonego Krzyża Serbii w zakresie aktualizacji przepisów w celu zapewnienia godnego starzenia się w Serbii i lepszej ochrony przed nadużyciami i przemocą. Temat wystąpienia nosił tytuł: „Nowe mechanizmy ochrony przed nadużyciami wobec osób starszych – studium przypadku w Serbii. Większość ustawodawstwa w Serbii zapewnia ochronę, ale problemem jest identyfikacja osób starszych jako grupy, która potrzebuje lepszej ochrony. Aby poprawić ochronę, należy wdrożyć:

- Tworzenie prawa ochronnego (parasolowego), które powinno koncentrować się na osobach starszych i zapewniać prawną definicję osoby starszej;

- Traktowanie zaniedbań i nadużyć wobec osób starszych jako odrębnego czynu zabronionego prawem karnym oraz uznanie, że przemoc w rodzinie wymierzona w starszych członków rodziny jest formą przemocy na tle płciowym z wyraźnym zaburzeniem równowagi sił, a nie sprawą prywatną, zaś instytucje powinny być zobowiązane do zapewnienia ochrony niezależnie od sytuacji rodzinnej;
- Ulepszenie normatywnych ram prawnych w celu ochrony osób starszych przed nadużyciami finansowymi w ich rodzinach poprzez rozszerzenie listy nazwanych form nadużyć cytowanych w prawie rodzinnym;
- Ustanowienie standardów i podpisanie protokołów współpracy między instytucjami i służbami w celu maksymalizacji wydajności i zminimalizowania wtórnej traumy wśród ofiar nadużyć i przemocy wobec osób starszych;
- Zapewnienie informacji o usługach i instytucjach odpowiedzialnych za zapobieganie i ochronę seniorów przed nadużyciami, powinno być szeroko dostępne dla osób starszych, w tym osób niepełnosprawnych;
- Utworzenie społecznościowych, telefonicznych linii pomocy SOS dla osób, które doświadczyły przemocy, a które mogą zapewnić odpowiednie informacje i wsparcie psychospołeczne;
- Przyjęcie standardów pracy i postępowania, profesjonalnego personelu pracującego w instytucjach i usługach opieki zdrowotnej i pomocy społecznej, zwłaszcza w instytucjach zajmujących się zakwaterowaniem;
- Opracowanie specjalistycznych programów doradczych, psychologicznych, terapeutycznych i innych programów dla osób starszych z doświadczeniem przemocy, a także programów dla sprawców przemocy wobec osób starszych;
- Zapewnienie odpowiedniego przygotowania pracownikom instytucji i służb publicznych (policji, prokuratury, sądów, pracy socjalnej, opieki zdrowotnej, prawa) na temat szczególnego charakteru nadużyć i przemocy wobec osób starszych;
- Zakładanie grup samopomocy dla osób starszych, które pomagają wymieniać doświadczenia i zwiększają ich włączenie społeczne, (które stanowi formę ochrony przed nadużyciami);
- Wspieranie pracy podmiotów społeczeństwa obywatelskiego, które zapewniają ochronę i wsparcie osobom starszym doświadczającym lub narażonym na przemoc;
- Organizowanie kampanii i działań medialnych w celu zwiększenia świadomości na temat problemu znęcania się nad osobami starszymi z uwzględnieniem różnych form nadużyć i częstotliwości.

Dalsze uwagi:

- Prawo osoby starszej do czynności prawnych jest jednym z podstawowych praw człowieka, a osoby starsze, niezależnie od ich niepełnosprawności lub stanu zdrowia, lub inne cechy osobiste są uprawnione do czynności prawnych we wszystkich obszarach;
- Zdolność prawna różni się od zdolności umysłowej, która polega na podejmowaniu decyzji i jest różna dla poszczególnych osób i może różnić się dla tej samej osoby w odniesieniu do wielu czynników, w tym okoliczności i czynników społecznych;
- Całkowite usunięcie zdolności prawnej jest niedopuszczalne z punktu widzenia praw człowieka;
- Starsze osoby potrzebują wsparcia w wykonywaniu zdolności do czynności prawnych, co obejmuje wsparcie w podejmowaniu i ogłaszaniu decyzji, gdy starsza osoba o to poprosi;
- W procedurach, w których osoby starsze są częściowo pozbawione zdolności do czynności prawnych, potrzebują odpowiedniej reprezentacji;
- Starsze osoby są uprawnione do udziału w wyborze osoby, która będzie wspierać ich w wykonywaniu ich zdolności prawnej;
- Stworzenie jednolitego, scentralizowanego systemu bazy danych i przetwarzania w celu rejestrowania, analizowania i zapobiegania przemocy w rodzinie i przemocy, w tym przemocy wobec osób starszych, w celu zapewnienia długoterminowego monitorowania, oceny i zapobiegania;
- Wspieranie tworzenia lokalnych sieci zapobiegania nadużyciom wobec starszych w środowisku rodzinnym, z udziałem instytucji publicznych, służb i organizacji społeczeństwa obywatelskiego.

5. Przemoc wobec ludzi starszych – lokalne doświadczenia

Ostatnia sekcja zatytułowana *Przemoc wobec osób starszych-doświadczenia lokalne* prowadzona przez **prof. Jolanta Maćkowicz (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie / INPEA)** ukazywała polskie doświadczenia koncentrując się zarówno na badaniach naukowych, jak i wdrożonych rozwiązaniach. W tej sekcji również odbyły się cztery wystąpienia:

1. **Prof. Małgorzata Halicka (Uniwersytet w Białymstoku) i Dr Anna Szafranek (Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży)** zaprezentowały temat „Przemoc wobec kobiet w starszym wieku ze strony męża”. Autorki przedstawiły ustalenia dotyczące przemocy wobec kobiet starszym wieku ze strony męża/partnera, oparte na wynikach badań pochodzących z kilku projektów badawczych (krajowych i międzynarodowych) realizowanych przez zespół pracowników naukowych Uniwersytetu w Białymstoku. Celem badań było rozpoznanie problemu nadużyć i zaniedbań w relacjach małżeńskich¹⁷ wśród osób starszych, gdzie ofiarą była kobieta, a sprawcą mężczyzna.

Wynikające z badań wnioski są następujące:

- Starsze kobiety najczęściej doświadczały wieloletniej przemocy ze strony męża uzależnionego od alkoholu, jednak nie wzywały policji, z powodu wstydu;
- Starsze kobiety będące ofiarami przemocy rzadko wkraczały na drogę sądową;
- Starsze kobiety będące ofiarami przemocy w związku małżeńskim/partnerskim potrzebują więcej uwagi i aktywizujących je form wsparcia, niż kobiety młodsze.

Wyodrębniono następujące czynniki mające związek z przemocą:

- sytuacja materialna (bieda w rodzinie, brak środków do życia któregoś z członków rodziny);

---

¹⁷ M.Halicka, J. Halicki, *Doświadczenie życia w przemocy przez kobiety w starszym wieku*. „Acta Univ Lodzien. Folia” 2013, 297.

- warunki życia (ciasnota mieszkaniowa, rodziny wielopokoleniowe w środowiskach wiejskich);
- sprawy majątkowe;
- problemy alkoholowe w rodzinie;
- inne... (np. cechy osobowościowe).

2. **Mgr Małgorzata Łyżwińska-Kustra (Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Krakowie)** przedstawiła prezentację zatytułowaną *Od prewencji do ochrony – krakowskie doświadczenia*. Omówiono rodzaj i zakres działań prewencyjnych na terenie Krakowa, realizowanych w oparciu o Rządowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014–2020¹⁸ oraz Strategię Rozwiązywania Problemów Społecznych Krakowa na lata 2015–2020¹⁹ (Program Lokalny). W ramach akcji prewencyjnych podejmowane są działania informacyjno-edukacyjne w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie (spotkania edukacyjne z seniorami: czym jest przemoc w rodzinie, gdzie szukać pomocy, dystrybucja materiałów informacyjnych, telefon zaufania dla seniorów) i współpraca z Policją w zakresie debat o bezpieczeństwie. Duże znaczenie mają również działania mające na celu aktywizowanie i integrację społeczną seniorów (wzmacnianie pozycji osób starszych poprzez promowanie projektów rozwijających integrację międzypokoleniową, co sprzyja podmiotowemu traktowaniu seniorów w ich otoczeniu) oraz wspieranie aktywnych form spędzania wolnego czasu przez seniorów (Centra Aktywności Seniorów, Kluby Seniora, Miejskie Dzielnicowe Domy Pomocy Społecznej, kluby samopomocy, projekt „W sile wieku”).

W zakresie ochrony Miasto Kraków podejmuje:

- Działania interwencyjno-pomocowe w ramach procedury Niebieskie Karty i monitorowanie sytuacji osoby dotkniętej przemocą w miejscu zamieszkania;
- Prace ze sprawcą: Konfrontowanie sprawcy przemocy z krzywdzącymi zachowaniami, pomoc osobom, stosującym przemoc w zmianie ich zachowań;
- Uruchamianie w miejscu zamieszkania wsparcia i pomocy dla osób krzywdzonych oraz udostępnianie możliwości wsparcia środowiskowego i udziału w zorganizowanych formach aktywności;
- Bezpłatna pomoc psychologiczna i prawna w MOPS oraz placówkach pomagających osobom dotkniętym przemocą w rodzinie, a także udzielanie bezpłatnego wsparcia i pomocy w formie pracy socjalnej;

¹⁸ Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020, <https://www.gov.pl/attachment/abffe1f9-6010-4e00-8d74-980f7ccabdf7>

¹⁹ Zob. https://www.bip.krakow.pl/_inc/rada/posiedzenia/show_pdfdoc.php?id=79537

- Prowadzone są grupy wsparcia dla kobiet dotkniętych przemocą w rodzinie;
  - Możliwość bezpłatnego schronienia dla osób doświadczających przemocy w rodzinie w Specjalistycznym Ośrodku Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie lub Ośrodku Interwencji Kryzysowej.
3. Przedstawicielka Policji: Aspirant sztabowy **mgr Barbara Leśniak (Wojewódzka Komenda Policji w Krakowie)** przedstawiła temat *Strategie interwencyjne wobec przemocy domowej – procedura „Niebieskiej Karty”*.

Działania podejmowane przez Policję w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie uwzględniają działania prewencyjne i procesowe

Działania prewencyjne obejmują:

- interwencje,
- sporządzenie „Niebieskiej Karty”,
- pracę dzielnicowego na rzecz rodzin dotkniętych przemocą,
- współpracę z instytucjami działającymi na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie,

Działania procesowe są to czynności sprawdzające w kierunku art. 207 Kodeksu Karnego (znęcanie się) oraz postępowanie przygotowawcze,

Realizacja działań pomocowych przez Policję w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie rozpoczyna się od interwencji domowej.

- Interwencja może być podejmowana przez funkcjonariusza Policji z własnej inicjatywy lub na polecenie dyżurnego po zgłoszeniu przez pokrzywdzonego, czy też osoby trzeciej. Procedura „Niebieskiej Karty”²⁰ – jest to ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez policjantów, zgodnie z obowiązującymi przepisami w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie. Niebieska Karta składa się z formularza A, B, C i D.
- Policjanci wezwani na miejsce interwencji domowej, po stwierdzeniu, że interwencja dotyczy przemocy w rodzinie mają obowiązek uruchomienia procedury Niebieskiej Karty (Formularz A)
- Osoba dotknięta przemocą otrzymuje podczas interwencji Formularz B dotyczący informacji prawnej oraz informacji o możliwościach dalszego szukania pomocy.
- Po interwencji wypełniony formularz „Niebieska Karta – A” trafia do dzielnicowego rejonu, zgodnego z miejscem zamieszkania osoby dotkniętej przemocą.

²⁰ J. Makowicz, B. Majerek (2013). *Combating domestic violence: Polish systemic solutions*, European Scientific Journal, <http://ejournal.org/index.php/esj/article/view/1396>.

Dzielnicowy po otrzymaniu „Niebieskiej Karty” zobowiązany jest do:

- kontaktu z rodziną, w której wystąpiła przemoc;
- systematycznych wizyt;
- podejmowanie działań prewencyjnych – rozmów profilaktycznych;
- nawiązania współpracy z instytucjami i organizacjami zajmującymi się udzielaniem wsparcia i pomocy osobom doświadczającym przemocy – zespoły interdyscyplinarne i grupy robocze;
- niezwłocznie, nie później niż w terminie 7 dni od dnia wszczęcia procedury, oryginał wypełnionego formularza „Niebieska Karta – A” przekazuje się do przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego, przy Ośrodku Pomocy Społecznej zgodnego z miejscem zamieszkania osoby dotkniętej przemocą. Formularz C/D wypełnia grupa robocza, która organizuje odrębne spotkania dla osoby pokrzywdzonej i sprawcy. Dokonuje diagnozy sytuacji i opracowuje indywidualny plan pomocy dla ofiary (i jej rodziny) – karta C; Wobec sprawcy ustala się również plan działań (Karta D), w tym udział w programach korekcyjno-edukacyjnych.

Zakończenie procedury NK następuje w przypadku:

- Ustania przemocy w rodzinie i uzasadnionego przypuszczenia o zaprzestaniu dalszego stosowania przemocy w rodzinie oraz po zrealizowaniu indywidualnego planu pomocy.
- Rozstrzygnięcia o braku zasadności podejmowanych działań, np. śmierć sprawcy.

4. Ostatnia prezentacja zatytułowana „Wykorzystanie dramy w pracy z osobami starszymi doświadczającymi przemocy” została przedstawiona przez **mgr Magdalenę Rutkiewicz (Fundacja Projekt Starsi)** i skoncentrowała się na wynikach innowacyjnego projektu *STOP przemocy wobec starszych. Warsztaty dramowe*. Celem projektu była edukacja i wsparcie osób starszych doświadczających przemocy. Uczestnicy warsztatów: 12 osób starszych w wieku 60+, które doświadczają przemocy. Drama – jedna z najbardziej efektywnych metod pracy edukacyjnej, terapeutycznej i profilaktycznej, wykorzystująca naturalną zdolność człowieka do wchodzenia w rolę;

- Używa akcji jako metody pobudzającej kreatywność i wyobraźnię;
- Umożliwia wgląd w osobiste problemy, uczy jak je rozwiązywać i doprowadza do wewnętrznego wzrostu;
- Ułatwia przyswajanie wiedzy w sposób niebezpośredni;

- Rozwija kreatywność, elastyczność, pewność siebie i aktywność społeczną;
- Dzięki odgrywaniu ról, ofiary przemocy mogą lepiej zrozumieć swoje życiowe wybory, charakter w interakcji z innymi oraz wyzwania, które towarzyszą im w konkretnych sytuacjach.

Rezultaty ilościowe: 16h warsztatów integracyjnych, 56h warsztatów dramowych, 2 spektakle interaktywne dla około 100 osób, dotarcie do 12 osób starszych doświadczających przemocy i udzielenie im wsparcia. **Rezultaty miękkie:** odbudowanie ich wiary we własne siły oraz poczucia ważności i sprawczości, dodanie osobom starszym siły i motywacji do zmiany w życiu, wyjście z osamotnienia i izolacji. Dla uczestniczek udział w projekcie był źródłem ogromnego wsparcia, przestrzenią budowania nowych relacji, odkrywaniem swoich umiejętności i siły. Dzięki nowym sytuacjom (wyjazdy, praca z głosem i ciałem, praca twórcza nad scenariuszem) wychodziły poza typowe dla siebie role. 10 osób starszych ukończyło projekt w 2015 r. i dołączyły do grupy wsparcia w ramach stacjonarnego programu pomocy Fundacji w 2016 r. Po dwóch latach: 3 osoby rozwiódły się i zmieniły swoją sytuację domową, a 7 z nich (które nadal mieszkają z dziećmi – sprawcami przemocy) nauczyły się funkcjonować w tej sytuacji.

Wnioski i rekomendacje

- Ochrona osób starszych przed znęcaniem się nad osobami starszymi musi przyjąć całościowe podejście
- Ramy prawne powinny zostać przeanalizowane i ulepszone, aby były bardziej odpowiednie dla różnych kategorii osób starszych zagrożonych przemocą, a także różnych warunków, w których ta przemoc może wystąpić;
- Jednocześnie należy identyfikować i zbadać czynniki ryzyka, które przyczyniają się do występowania przemocy wobec osób starszych. Obie te praktyki powinny rozpoznać wiele różnych kategorii ryzyka w całej populacji osób starszych — osoby starsze ze zdiagnozowaną demencją, starsze kobiety o niskim poziomie zabezpieczenia społecznego, osoby starsze wykluczone społecznie itp. aby uwzględnić zarówno przepisy prawne, praktyki, a także warunki społeczne i ekonomiczne, które mogą zwiększać ryzyko znęcania się nad osobami starszymi.
- Kolejnym bardzo ważnym elementem jest współpraca z formalnymi i nieformalnymi opiekunami w celu zmniejszenia stresu, zapewnienia im edukacji i wsparcia w celu zapobiegania wypaleniu zawodowemu, przeciążeniu, a tym samym zmniejszenia ryzyka znęcania się nad osobami starszymi oraz zapewnienia stałej struktury wsparcia, (w tym poprzez grupy samopomocy, Mogą one służyć jako środek wymiany doświadczeń, dobrych praktyk i zapewnić możliwości wytchnienia i odciążenia.

Zaleca się

- Podnoszenie świadomości społecznej na temat nadużyć i przemocy wobec osób starszych poprzez szerszy zasięg działań informacyjno-edukacyjnych skierowanych do różnych grup (dzieci, dorosłych i starszych);
- Uwrażliwianie społeczeństwa poprzez różnego rodzaju kampanie (na poziomie krajowym i lokalnym), w tym upowszechnianie wiedzy na temat symptomów nadużyć (często bardzo subtelnych i słabo dostrzegalnych) oraz prawidłowych sposobów reagowania (zwłaszcza w sytuacji, gdy dochodzi do przemocy w środowisku rodzinnym, w którym takie zjawiska mogą stanowić tabu);
- Uwzględnić rolę nauczycieli, którzy oddziałują nie tylko na postawy uczniów, ale również ich rodziców — czyli potencjalnych opiekunów osób starszych i mają wpływ na budowanie mostów międzypokoleniowych oraz pozytywnego wizerunku starości. W kontekście profilaktyki długoterminowej należy pamiętać, że postawy wobec osób starszych kształtują się już od dzieciństwa, dlatego rola nauczycieli jest nie do przecenienia.

Bibliography / Bibliografia

- Australian Law Reform Commission (2017). *Elder Abuse—A National Legal Response*, available at https://www.alrc.gov.au/wp-content/uploads/2019/08/elder_abuse_131_final_report_31_may_2017.pdf [13.09.2019].
- Australian Law Reform Commission (2019). *National Action Plan to Respond to the Abuse of Older Australians (Elder Abuse) 2019–2023*, available at <https://www.ag.gov.au/RightsAndProtections/protecting-the-rights-of-older-australians/Documents/National-plan-to-respond-to-the-abuse-of-older-australians-elder.pdf> [13.09.2019].
- IFRC (2010). *Strategy on Violence Prevention, Mitigation and Response 2011–2020*, available at [https://www.ifrc.org/PageFiles/53475/IFRC SoV REPORT 2011 EN.pdf](https://www.ifrc.org/PageFiles/53475/IFRC%20SoV%20REPORT%202011%20EN.pdf) [13.09.2019].
- Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014–2020 available at <https://www.gov.pl/attachment/abffe1f9-6010-4e00-8d74-980f7ccabdf7> [15.09.2019].
- Halicka M, Halicki J.(2013). *Doświadczanie życia w przemocy przez kobiety w starszym wieku*. „Acta Univ Lodzian. Folia Oecon” 297, 123-34.
- Lowenstein A, Eisikovitz Z, Band-Winterstein T, Enosh G (2009). *Is elder abuse and neglect a social phenomenon? Data from the first National Prevalence Survey in Israel*, “Journal of Elder Abuse” 21 (3):253–77.
- Lowenstein A. & Doron I., *Elder Abuse in Israeli Society – legislative Acts and Special Services*. (Ed.) M. Phelan. In. *Combating Elder Abuse*, Springer [under review];
- Maćkiewicz J. & Majerek B. (2013). *Combating domestic violence: Polish systemic solutions*, “European Scientific Journal” <http://eujournal.org/index.php/esj/article/view/1396>.
- Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. Bezpieczeństwo — Uczestnictwo — Solidarność* (2018) [Social Policy for Older People 2030. Security. Participation. Solidarity] available at <https://ops.pl/2018/01/polityka-spoeczna-wobec-osob-starszych-2030-bezpieczenstwo-uczestnictwo-solidarnosc> [15.09.2019].
- Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020 (ASOS)*, available at [http://senior.gov.pl/source/Program ASOS 2014-2020.pdf](http://senior.gov.pl/source/Program%20ASOS%202014-2020.pdf) [13.09.2019].
- PAN (2015). *Raport z badania ogólnopolskiego 2015 r. oraz badania porównawczego z lat 2009–2015*, Warszawa.
- Strategie Rozwiązywania Problemów Społecznych Krakowa na lata 2015–2020*, available at https://www.bip.krakow.pl/_inc/rada/posiedzenia/show_pdfdoc.php?id=79537 [15.09.2019].

- United Nations (2019). *Report of the Open-ended Working Group on Ageing on its tenth working session*, available at <https://undocs.org/en/A/AC.278/2019/2> [15.11.2019].
- Ustawa o osobach starszych (2015) [Act on Older Persons], available at <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20150001705/O/D20151705.pdf> [17.11.2019].
- Ustawa o pomocy społecznej (2004) [The Act on Social Assistance], available at <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20091751362/U/D20091362Lj.pdf> [17.11.2019].
- Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (2005) [The Act on Counteracting Domestic Violence], available at <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20051801493/U/D20051493Lj.pdf> [9.11.2019].
- WHO (2018). *Elder abuse*, available at <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/elder-abuse> [13.09.2019].
- Yon Y., Mikton C.R., Gassoumis Z.D., & Wilber K.H. (2017). *Elder abuse prevalence in community settings: a systematic review and meta-analysis*, "Lancet Glob Health" 5(2), 147-56.

(od lewej: Silvia Perel-Levin, Jolanta Maćkowicz, Ariela Lowenstein i Susan Somers)

ISBN 978-83-8084-646-3